

Luidžis Pirandelas

HENRIKAS IV

Trijų veiksmų tragedija

Luigi Pirandello ENRICO IV
Firenza, R. Bemporad e Figlio — Editori, 1928

Iš italų kalbos vertė
EDVARDAS VISKANTA

V E I K Ė J A I

HENRIKAS IV

MATILDA SPINA, markizė

FRIDA, jos duktė

KARLAS DI NOLIS, jaunasis markizas

TITAS BELKREDIS, baronas

DIONIZIJAS DŽENONIS, daktaras

Keturi tariami SLAPTIEJI PATARĖJAI:

1 — LANDOLFAS (LOLAS)

2 — ARIALDAS (FRANKAS)

3 — ORDULFAS (MOMAS)

4 — BERTOLDAS (FINAS)

DŽOVANIS, senas kamerdineris

Du persirengę tarnai

Nuošali vila kaime, Umbrijoje, mūsų laikais

PIRMAS VEIKSMAS

Svetainė viloje, tiksliai imituojanti Henriko IV sosto salę imperatoriaus rūmuose, Goslare. Tarp senovinių daiktų du šiuolaikiškos tapybos natūralaus dydžio aliejiniai portretai, pastatyti prie galinės sienos — vienas sosto dešinėje, kitas kairėje, ant neaukšto drožinėto medinio cokolio, kuris tęsiasi visu pasieniu (tas cokolis platus, išsišovęs priekin, taigi ant jo galima sėdėti kaip ant suolo). Sostas, imperatoriaus krėslas su žemu baldakimu, kerta cokolį ties viduriu scenos. Portretai abipus sosto vaizduoja vyrą ir moterį — abudu jaunos, apsirengusius karnavalo drabužiais, vienas — Henriką IV¹, ant-ras — Matildą Toskanietę². Durys dešinėje ir kairėje

Kylant uždangai, du tarnai, tysantys ant cokolio, išsigandę pašoka ir su alebardomis rankose sustingsta it statulos abipus sosto. Netrukus pro dešiniąsias duris įeina A r i a l d a s, L a n d o l f a s, O r d u l f a s ir B e r t o l d a s — markizo Karlo di Nolio nusamdyti jaunuoliai, vaidinantys slaptuosius patarėjus, karaliaus vasalus iš smulkiųjų bajorų Henriko IV dvare. Jie apsirengę XI amžiaus vokiečių riterių apdarais. Pastarasis iš jų, Bertoldas, vardu Finas, tik pirmą dieną šioje tarnyboje. Trys jo draugai mėgaudamiesi supažindina jį su aplinka. Visa scena vaidinama be galo gyvai

LANDOLFAS (*Bertoldui, tartum aiškindamas toliau*). O čia — sosto salė!

ARIALDAS. Goslare!

ORDULFAS. Arba Harco pilyje, jei nori!

ARIALDAS. Arba Vormse.

LANDOLFAS. Ji kilnojasi su mumis tai čia, tai čia, žiūrint, ką vaizduojam.

ORDULFAS. Į Saksoniją!

ARIALDAS. Į Lombardiją!

LANDOLFAS. Prie Reino!

VIENAS IŠ TARNŲ (*ta pačia poza, vos krutindamas lūpas*). Tsss!..
Tsss!..

ARIALDAS (*atsigręždamas į jį*). Kas yra?

PIRMAS TARNAS (*tebestovėdamas it statula, pusbalsiu*). Ateina ar ne? (Turi omenyje Henriką IV)

ORDULFAS. Ne, ne. Jis miega, būkite ramūs.

ANTRAS TARNAS (*atsidūsta, drauge su pirmuoju tarnu rąžosi ir vėl išsitiesia ant cokolio*). Ak dieve šventas, juk galėjote pasakyti iš karto!

PIRMAS TARNAS (*eidamas prie Arialdo*). Atsiprašau, gal turite degtuką?

LANDOLFAS. Oi, čia nevalia rūkyti pypkės!

PIRMAS TARNAS (*kai Arialdas jam paduoda uždegtą degtuką*).
O ne, aš rūkau cigaretę. (*Prisidega ir rūkydamas išsitiesia ant cokolio*)

BERTOLDAS (*nustebęs ir suglumęs dairosi po salę, paskui apžvelgia savo ir draugų apdarus*). Bet atleiskite... šita salė... šita apranga...
Koks Henrikas IV? Aš gerai nesusigaudau: ar čia Prancūzijos Henrikas³, ar ne Prancūzijos?

Išgirdę šį klausimą, Landolfas, Arialdas ir Ordulfas pratrūksta garsiai juoktis

LANDOLFAS (*vis dar juokdamasis rodo į Bertoldą draugams, irgi tebesijuokiantiems, lyg ragindamas juos dar pasišaipyti iš Bertoldo*). Sakai, Prancūzijos Henrikas?

ORDULFAS (*kaip pirmiau*). Jis manė, kad Prancūzijos!

ARIALDAS. Vokietijos Henrikas IV, brangusis mano! Iš Salijų⁴ dinastijos!

ORDULFAS. Didis ir tragiškas imperatorius!

LANDOLFAS. Kanosos Henrikas! Diena dienos čia aršiai kariauja valstybė su bažnyčia! Ak!

ORDULFAS. Imperatorius su popiežium. Ak!

ARIALDAS. Antipopiežiai su popiežiais!⁵

LANDOLFAS. Karalius su antikaralium!

ORDULFAS. Karas prieš saksus!

ARIALDAS. Ir prieš visus maištingus kunigaikščius!

LANDOLFAS. Prieš tikrus imperatoriaus sūnus!

BERTOLDAS (*susiimdamas galvą rankom nuo šito žodžių tvano*).

Supratau! Supratau! O pamatęs savo apdarą ir įėjęs į šitą salę, niekaip nesusigaudžiau. Teisingai aš sakiau: šitie drabužiai ne šešiolikto amžiaus!

ARIALDAS. Koks šešioliktas amžius!

ORDULFAS. Juk mes dabar vienuoliktam amžiui!

LANDOLFAS. Gali paskaičiuoti: jei tūkstantis septyniasdešimt pirmųjų sausio dvidešimt penktą buvome prie Kanosos...

BERTOLDAS (*vis labiau suglumdamas*). Dieve mano, aš prapuolęs!

ORDULFAS. Žinoma, jei manei, kad esi Prancūzijos karaliaus dvare!

BERTOLDAS. O juk tiek studijavau istoriją!..

LANDOLFAS. Mes, brangusis, vyresni keturiais šimtmečiais! Prieš mus esi dar vaikėzas!

BERTOLDAS (*suiržęs*). Dieve šventas, kodėl jie manęs neperspėjo, kad čia ne Prancūzijos, o Vokietijos Henrikas IV! Kiek knygų perverčiau per tas dvi savaites, kurias man buvo davę pasiruošti.

ARIALDAS. Atsiprašau, argi tu nežinojai, kad vargšas Titas — tai Bremeno vyskupas Adalbertas⁶.

BERTOLDAS. Koks Adalbertas? Nė kelmo nežinojau!

LANDOLFAS. Še tau! Kai mirė Titas, jaunasis markizas di Nolis...

BERTOLDAS. Taigi, taigi, kaip tik jaunasis markizas! Ar negalėjo man pasakyti?..

ARIALDAS. Turbūt manė, kad žinai!

LANDOLFAS. Jaunasis markizas nenorėjo imti kito jo vieton. Jam rodės, kad gana mūsų trijų. Bet anas ėmė rėkti: „Išvarė Adalbertą!“ Mat jis nesuprato, kad vargšas Titas mirė, ir kadangi laikė jį vyskupu Adalbertu, pamanė, jog ši išvarė iš dvaro jo varžovai — Kelno ir Mainco vyskupai.

BERTOLDAS (*abiem rankom griebdamasis už galvos*). Bet aš visai neišmanau tų laikų istorijos!

ORDULFAS. Tai mat, įkliuvai, brangusis!

ARIALDAS. Visa bėda, kad ir mes nežinome, kas tu toks.

BERTOLDAS. Ir jūs? Ir jūs nežinote, ką aš turiu vaizduoti?

ORDULFAS. Hm! Bertoldą.

BERTOLDAS. Bet kas tasai Bertoldas? Ir kodėl — Bertoldą?

LANDOLFAS. „Jūs išvarėte Adalbertą? Dabar aš noriu Bertoldo! Noriu Bertoldo!“ — ėmė jis šaukti.

ARIALDAS. Mes visi trys susižvalgėme: kas bus tasai Bertoldas?..

ORDULFAS. Ir štai pasirodei tu, brangusis Bertoldai!

LANDOLFAS. Dabar ir tu patekai istorijon!

BERTOLDAS (*pasipiktinęs ir lyg ketindamas išeiti*). Bet aš nenoriu! Labai jums ačiū! Aš išeinu! Išeinu!

Arialdas su Ordulfu juokdamiesi jį sulaiko

ARIALDAS. Nusiramink! Nusiramink!

ORDULFAS. Tu juk nebūsi pasakos Bertoldas⁷!

LANDOLFAS. Gali pasiguosti, kad ir mes, beje, dar nežinome, kas tokie esame. Jis — Arialdas, jis — Ordulfas, aš — Landolfas... Taip jis mus vadina. Dabar jau apsipratom. Bet kas tokie esame? Turbūt ano amžiaus žmonės! Tikriausiai ir tavo vardas — Bertoldas — iš ano amžiaus. Tik vienam iš mūsų, vargšui Titui, laimė buvo lėmusi vaidinti gerai žinomą istorinį asmenį — Bremeno vyskupą. Ir Titas atrodė tikras vyskupas! Vargšas Titas, jis buvo didingas!

ARIALDAS. Kurgi ne! Bepigu vaidinti, kai išstudijuoji savo vaidmenį iš knygų!

LANDOLFAS. Jis netgi, būdavo, įsakinėja jo didenybei: nurodinėja, vadovauja jam — kaip dera globėjui ir patarėjui. Mes irgi vadinamės slaptaisiais patarėjais; juk, kaip rašo istorija, diduomenė neapkentė Henriko IV už tai, kad jis apsisitė dvare žemos kilmės jaunuoliais.

ORDULFAS. Tai šit tokius mes ir vaizduojame.

LANDOLFAS. Taigi, smulkius karaliaus vasalus: ištikimus, bent kiek patvirkusius, linksmus!..

BERTOLDAS. Ir man reikia būti linksmam?

ARIALDAS. Aišku! Tokiam kaip mes!

ORDULFAS. O tai anaipol ne lengva, žinai?

LANDOLFAS. Ir pikta iš tikrųjų! Matai, kokia čia dekoracija; be to, ir mūsų drabužiai būtų labai efektingi istorinėj pjesėj; tokie dabar taip mėgstami teatruose... o medžiagos, medžiagos Henriko IV istorija duoda pakankamai — ne vienai, o kelioms tragedijoms. Deja! Mūsų keturių ir šitų dviejų nelaimingųjų (*rodo į tarnus*), kuriems privalu stovėti išsitempus prie sosto, mūsų... mūsų niekas neprašo suvaidinti kokios scenos. Mes, kaip čia pasakius — tik forma, mums trūksta turinio. Mums kur kas blogiau negu tikriems Henriko IV slaptiesiems patarėjams. Jų irgi niekas neprašė vaidinti jokio vaidmens, tačiau jie bent nežinojo, kad turi vaidinti. O jeigu

ir tekdavo vaidinti — vaidindavo; jiems tai būdavo ne vaidyba, o gyvenimas; jie grūmėsi dėl savo interesų, skriausdami kitus; pardavinėjo investitūras ir dar dievaižin ką. O mes gyvename čia, puikiam dvare, va šitaip apsitaisę... Ir kam? Kad nieko neveiktume... Mes tartum šešios marionetės, pakabintos ant sienos; laukiame, gal kas paims, pradės tampyti už virvučių ir lieps ką nors pasakyti.

ARIALDAS. O ne, brangusis! Atsiprašau! Reikia pataikyt į toną. Reikia mokėti pataikyt į toną! Vargas tau, jeigu jis tave užkalbina, o tu iškart nesugebėsi atsakyti, kaip jis nori!

LANDOLFAS. Taip, taip! Teisybė!

BERTOLDAS. O tu manęs neperspėjai! Kaip aš galiu pataikyt į toną, jei ruošiausi susitikti su Prancūzijos Henriku IV, o dabar prieš mane pasirodys Vokietijos Henrikas IV?..

Landolfas, Ordulfas, Arialdas vėl juokiasi

ARIALDAS. Tau reikia persiorientuoti, ir nedelsiant!

ORDULFAS. Nebijok! Mes tau padėsime.

ARIALDAS. Turime šitiek knygų! Pradžiai bent peržiūrėk jas.

ORDULFAS. Suprasi ši tą bendrais bruožais...

ARIALDAS. Žiūrėk! (*Liepia jam apsigręžti ir rodo ant galinės sienos markizės Matildos portretą*) Pavyzdžiui, kas ji tokia?

BERTOLDAS (*žiūri*). Kas ji tokia? Atsiprašau, visų pirma, čia niekas nesiderina: du šiuolaikiškos tapybos paveikslai tarp visos šios garbingos senovės.

ARIALDAS. Tavo teisybė. Ir iš tikrųjų anksčiau jų nebuvo. Už šitų paveikslų — dvi nišos. Ten reikėjo patalpinti anuometinio stiliaus statulas. Bet nišos liko tuščios, ir jas uždengė šiais paveikslais.

LANDOLFAS (*nutraukia jį ir kalba toliau*). Čia tikrai niekas nesiderintų, jeigu tai iš tiesų būtų paveikslai.

BERTOLDAS. O kas jie tada? Argi ne paveikslai?

LANDOLFAS. Taip, kai pačiupinėji, atrodo paveikslai. Bet jam (*paslaptingu veidu rodo į dešinę, turėdamas galvoje Henriką IV*), kadangi jis tų paveikslų nečiupinėja...

BERTOLDAS. Ne? Tai kas gi tie paveikslai jam?

LANDOLFAS. O, nesusipainiok, komentatoriau! Nors apskritai, manau, tavo teisybė. Jie — atvaizdai. Atvaizdai, na, kaip čia pasakius, atvaizdai lyg veidrodyje. Tuoju paaiškinsiu! Va šitas (*rodo į Henriko IV portretą*) vaizduoja jį gyvą šioje sosto salėje,

o pati salė, kaip ir dera, atitinka epochos stilių. Atleisk, ko čia stebiesi? Jeigu prieš tave pastatys veidroді, argi nepamatysi jame savęs gyvo, tokio kaip dabar, apsirengusio šitais senoviškais drabužiais? Na va, o čia — tie du veidroдіai tartum atspindi gyvus atvaizdus pasaulyje, kuris, gyvenant su mumis, atgis ir tau, būk tikras.

BERTOLDAS. Žinot, aš nenoriu čia išprotėti!

ARIALDAS. O ne, neišprotėsi! Tau bus tik pramoga!

BERTOLDAS. Na sakyk, kaip jūs tapote tokie išminčiai?

LANDOLFAS. Brangusis, kai nusikeli aštuonis šimtus metų atgal, norom nenorom įgauni šiek tiek proto!

ARIALDAS. Gana, gana! Pamatysi, greit mes ir tave išmokysim šito meno!

ORDULFAS. Tokioj mokykloj ir tu tapsi išminčius!

BERTOLDAS. Taip, dėl dievo meilės, padėkit man! Supažindinkit bent su pagrindais.

ARIALDAS. Nesirūpink. Truputį vienas, truputį kitas...

LANDOLFAS. Mes suraišiosim tau siūlus ir sutvarkysim taip, kad pasidarysi gabiausia ir tobuliausia marionetė. Eime, eime. (*Ima jį po ranka ir nori išsivesti*)

BERTOLDAS (*sustoja ir žiūri į portretą*). Palaukit! Jūs man nepasakėt, kas ji tokia. Imperatoriaus žmona?

ARIALDAS. Ne. Imperatoriaus žmona — Berta Suzietė⁸, Amedėjaus II Savojiečio sesuo.

ORDULFAS. O imperatorius nori būti jaunas kaip mes, nekenčia jos ir trokšta išsiskirti.

LANDOLFAS. Čia aršiausias jo priešas — markizė Matilda Toskanietė.

BERTOLDAS. A, suprantu! Ta pati, pas kurią viešėjo popiežius.

LANDOLFAS. Taigi, Kanosoje!

ORDULFAS. Popiežius Grigalius VII⁹.

ARIALDAS. Mūsų baubas! Eime! Eime!

Visi keturi pasuka į dešines duris, pro kurias buvo įėję, bet tuo tarpu pro kairiąsias duris įeina senas kamerdineris Džovanis su fraku

DŽOVANIS (*paskubom, susijaudinęs*). Oi! Tsss. Frankai! Lolai!

ARIALDAS (*sustoja ir atsigręžia*). Ko nori?

BERTOLDAS (*nustebęs, kad Džovanis į sosto salę įėjo su fraku*).

Kaip čia dabar? Šitoj salėj — jis?

LANDOLFAS. Dvidešimto amžiaus žmogus! Lauk! (*Bėga prie jo drauge su kitais dviem, juokais grasina ir veja lauk*)

ORDULFAS. Grigaliaus VII pasiuntiny, lauk!

ARIALDAS. Lauk! Lauk!

DŽOVANIS (*ginasi, suirzęs*). Na, gana.

ORDULFAS. Ne. Tau nevalia čia kelti kojos!

ARIALDAS. Nešdinkis! Nešdinkis!

LANDOLFAS (*Bertoldui*). Šventvagystė! Demonas, mago iššauktas iš Romos. Trauk, trauk špagą! (*Išsitraukia špagą ir pats*)

DŽOVANIS (*rėkia*). Gana jau, gana, sakau jums! Nevaidinkit prieš mane pamišėlių! Atvyko ponas markizas su...

LANDOLFAS (*trindamasis rankas*). O, puiku! Yra ir damų?

ORDULFAS (*taip pat*). Jaunos? Senos?

DŽOVANIS. ...su dviem vyriškiais.

ARIALDAS. O damų, damų ar yra?

DŽOVANIS. Ponia markizė su dukra.

LANDOLFAS (*nustebęs*). O! Nejaugi!

ORDULFAS (*taip pat*). Sakei, markizė?

DŽOVANIS. Markizė! Markizė!

ARIALDAS. O kas per vyriškiai?

DŽOVANIS. Nežinau.

ARIALDAS (*Bertoldui*). Va, jie ir suteiks mums turinio, supranti?

ORDULFAS. Visi jie — Grigaliaus VII pasiuntiniai. Tai bus pramoga!

DŽOVANIS. Ar leisit man kalbėti pagaliau!

ARIALDAS. Kalbėk! Kalbėk!

DŽOVANIS. Atrodo, vienas iš tų vyriškių — daktaras.

LANDOLFAS. O! Suprantama! Vienas iš įprastinių daktaro vizitų!

ARIALDAS. Bravo, Bertoldai! Tu neši laimę!

LANDOLFAS. Pamatysi, kaip mes apdorosim tą poną daktarą.

BERTOLDAS. Manau, kad aš išsyk atsidursiu keblioj padėty!

DŽOVANIS. Betgi paklausyk! Jie nori įeiti į šitą salę.

LANDOLFAS (*nustebęs ir sukrėstas*). Kaip? Ji? Markizė? Čionai?

ARIALDAS. Šit kaip? Tai jau bus kita giesmė!

LANDOLFAS. Bus tikra tragedija!

BERTOLDAS (*smalsumo apimtas*). Kodėl? Kodėl?

ORDULFAS (*rodydamas į portretą*). Juk tai jinai, supranti?

LANDOLFAS. O duktė — markizo sužadėtinė.

ARIALDAS. Bet ko jiems čia reikia? Ar galiu sužinoti?

ORDULFAS. Jeigu jisai pamatys ją, bus bėdos!

LANDOLFAS. Gal nepažins?

DŽOVANIS. Sulaikykite jį tenai, jei nubus.

ORDULFAS. Ką? Tu juokauji! Kaip jį sulaikysi?

ARIALDAS. Negi nežinai, koks jis?

DŽOVANIS. Dėl dievo, kad ir jėga! Man taip įsakyta! Eikite! Eikite!

ARIALDAS. Taip, taip, gal jis jau nubudęs!

ORDULFAS. Eime! Eime!

LANDOLFAS (*išeidamas su kitais, Džovaniui*). Tu paskui mums paaiškinsi.

DŽOVANIS (*šaukia jiems įkandin*). Užrakinkite duris ir paslėpkite raktą! Ir nuo kitų durų taip pat! (*Rodo į kitas duris dešinėje*)

Landolfas, Arialdas ir Ordulfas išeina pro antrąsias duris dešinėje

DŽOVANIS (*dviem tarnams*). Judu irgi lauk, lauk! Pro ten! (*Rodo pirmąsias duris dešinėje*) Užrakinkite duris ir išimkite raktą!

Tarnai dingsta pro pirmąsias duris dešinėje. Džovanis eina prie durų kairėje, atidaro ir įleidžia markizą di Noli

DI NOLIS. Patvarkei viską kaip reikiant?

DŽOVANIS. Taip, ponas markize. Būkite ramus.

Di Nolis išeina pakviesti kitų. Pirmiausia įeina baronas Titas Belkredis ir daktaras Dionizijas Dženonis, paskui dona Matilda Spina ir jos dukterė Frida. Džovanis nusilenkia ir išeina. Donai Matildai apie keturiasdešimt penkeri; ji dar graži ir žavi, nors per daug aiškiai stengiasi nuslėpti savo amžių, smarkiai, bet išmaningai dažydamosi. Tas grimas teikia jos veidui valkirijos plėšrumo, kuris visiškai nesiderina su nepaprastai dailia ir sielvartinga burna. Jinai jau daug metų našlauja; baronas Titas Belkredis — jos draugas, tačiau nei ji, nei kiti neteikia tam reikšmės ar bent viešai to nerodo... Kas jai Titas Belkredis, iš tikrųjų žino tik jis pats, ir jam juokinga, kad jo draugė turi dėtis, lyg tarp jų dviejų nieko nėra; jis juoku atsako į juoką, kurį kitiems sukelia kandūs markizės žodžiai jo adresu. Jis liesokas, pirma laiko pražilęs, šiek tiek

už ją jaunesnis; galva nuostabiai panaši į paukščio. Jis būtų labai gyvas, jei lankstaus jo vikrumo (todėl jis didžiai pavojingas fechtuotojas) netramdytų mieguistas arabo tingulys, kurį išduoda keistas balsas, bent kiek sniauokrojančias ir tęsimas. Markizės dukteriai Fridai devyniolika metų. Ją užtemdo, nustumia į šešėlį per daug ryški ir valdinga jos motina. Frida kenčia nuo nepiktų apkalbų, kurioms peno duoda motina, šitaip kenkdama ne tiek sau pačiai kiek dukteriai. Laimė, Frida jau susižiedavusi su markizu Karlu di Noliu, atšiauriu jaunuoliu, kuris labai atlaidus kitiems, tačiau pats tvirtai siekia tikslo, jo manymu, jam nulemtu. Bet kas tai per tikslas, jis pats gerai nežino. Šiaip ar taip, jaučia didelę atsakomybę, tariamai jam uždėtą; jis mano, kad kiti laimingieji gali plepėti ar smagintis, o jis — ne, ne todėl, kad nenori, o todėl, kad iš tikrųjų jam nevalia. Jis griežtai laikosi gedulo, neseniai mirus motinai. Doktoras Dionizijas Dženonis — gražus, raudonskruostis begėdišku satyro veidu; jo akys išsprogusios, trumpai pakirpta smaili barzdžiukė blizga kaip sidabras; jis bemaž plikas, dailių manierų. Visi įeina susijaudinę, beveik išsigandę; smalsiai apžiūrinėja salę (išskyrus markizą di Nolį) ir iš pradžių kalba pašnabždom

BELKREDIS. O, puiku! Puiku!

DAKTARAS. Labai įdomu! Ši bepročio fantazija nuosekliai išlaikyta netgi apystatoje. Puiku! Iš tiesų, puiku!

DONA MATILDA (akimis ieško savo portreto, pamato ir eina prie jo). Ak, štai kur jis! (Truputį atsitraukusi žiūri į portretą, draskoma įvairių jausmų) Taip... taip... O, žiūrėk... Dieve mano... (Pasišaukia dukterį) Frida, Frida... Žiūrėk...

FRIDA. A, čia tavo portretas!

DONA MATILDA. O ne! Tik pažiūrėk! Čia ne aš, o tu!

DI NOLIS. Na kaip? Aš gi jums sakiau.

DONA MATILDA. Niekada nebūčiau patikėjusi! (Krūpčiodama, lyg krėstų šiurpas) Dieve, koks jausmas! (Paskui, žiūrėdama į dukterį) Na kaip, Frida? (Apkabina ją per liemenį ir prisitraukia prie savęs) Eikš arčiau. Argi nematai čia savęs manyje?

FRIDA. O! Iš tiesų...

DONA MATILDA. Tau neatrodo, kad čia tu? Negi tau neatrodo? (Atsigręžia į Belkredį) Pasižiūrėkite jūs, Titai! Sakyskit!

BELKREDIS (*nežiūrėdamas*). Ne, nežiūrėsiu. A priori tuo netikiu.
 DONA MATILDA. Kaip kvaila! Jūs manote, kad sakot man komplimentą! (*Kreipiasi į daktarą Dženonį*) Sakyskit, sakyskit jūs, daktare.

Daktaras prieina arčiau

BELKREDIS (*nusigręžęs, paslaptingu tonu*). Tsss... Daktare! Dėl dievo, nepritarkite!

DAKTARAS (*suglumęs šypsosi*). Kodėl turėčiau nepritarti?

DONA MATILDA. Neklausykite jo! Prieikite! Jis nepakenčiamas!

FRIDA. Jis juokdarys iš profesijos, argi nežinote?

BELKREDIS (*daktarui, matydamas, kad šis eina prie portreto*).

Pasižiūrėkite į savo kojas, į kojas, daktare! Į kojas!

DAKTARAS (*tokiu pat tonu*). Į kojas? Kodėl?

BELKREDIS. Jūsų batai geležiniai.

DAKTARAS. Mano?

BELKREDIS. Taip, gerbiamasis. O einate link keturių stiklinių kojyčių.

DAKTARAS (*garsiai juokiasi*). Ak ne! Man regis, apskritai nėra ko stebėtis, kad duktė panaši į motiną...

BELKREDIS. Taukšt, ir baigta!

DONA MATILDA (*baisiai įsirdusi žengia prie Belkredžio*). Kodėl „taukšt“? Kas atsitiko? Ką jis pasakė?

DAKTARAS (*naiviai*). Argi ne taip?

BELKREDIS (*atsako markizei*). Jis pasakė, kad nėra ko stebėtis, o jūs, priešingai, be galo nustebusi. Betgi atsiprašau, kodėl stebitės, jeigu jums atrodo, kad tai savaime suprantama?

DONA MATILDA (*dar labiau širsdama*). Kvaily! Kvaily! Kaip tik todėl, kad tai savaime suprantama! Todėl, kad ten ne mano duktė. (*Rodo į portretą*) Tai mano portretas. Ir aš nustebau, išvydusi jame ne save, o dukterį; ir, patikėkit, nustebau nuoširdžiai; ir draudžiu jums tuo abejoti!

Valandėlę trunka nejauki tyla, sukelta šio baisaus įniršio

FRIDA (*tyliai, nepatenkinta*). Dieve mano, amžinai šitaip... Ginčai dėl kokių nors menkniekių!

BELKREDIS (*irgi tyliai, tartum paspraudęs uodegą, atsiprašomu tonu*). Betgi aš niekuo neabejojau. Pamačiau, kad tu iš pradžių

nenustebai kaip tavo motina, o jeigu ir nustebai, tai tik dėl to, kad šis portretas nepaprastai panašus į tave.

DONA MATILDA. Aišku! Negi ji gali atpažinti save manyje, kokia aš buvau jos metų? O juk aš puikiausiai galiu atpažinti joje save tokią, kokia ji dabar.

DAKTARAS. Šventa teisybė. Portretas amžiams užfiksuoja tolimą praeities akimirką; panelės atmintis tos praeities nesiekia, o poniai markizei jis gali priminti judesius, gestus, žvilgsnius, šypsenas, žodžiu, visa tai, ko jau nebėra...

DONA MATILDA. Taigi, taigi...

DAKTARAS (*kalba toliau, kreipdamasis tiesiai į ją*). ...ir ką jūs, aišku, galite dabar matyti atgyjant savo dukteryje.

DONA MATILDA. O jis, kad tik mane suerzintų, stengiasi sudrumsti kiekvieną nuoširdesnę mano jausmą.

DAKTARAS (*susižavėjęs savo aiškinimais, profesorišku tonu kalba toliau, kreipdamasis į Belkredį*). Panašumas, brangusis barone, dažnai randasi iš nesuvokiamų dalykų! Tuo ir galima paaiškinti, kad...

BELKREDIS (*norėdamas nutraukti jo paskaitą*). ...kad kas nors, ko gero, rastų panašumo netgi tarp manęs ir jūsų, brangusis profesoriau!

DI NOLIS. Liaukitės! Liaukitės, maldauju! (*Rodo į dvejas duris dešinėje, perspėdamas, kad už jų yra kažkas, galintis juos nugirsti*)
Mes per daug rizikavome važiuodami čionai...

FRIDA. Žinoma! Kai jis čia... (*Rodo į Belkredį*)

DONA MATILDA (*ūmai*). Todėl aš ir nenorėjau, kad jis važiuotų drauge!

BELKREDIS. Betgi tiek prisijuokėte iš manęs! Koks nedėkingumas!

DI NOLIS. Gana, Titai, liaukis! Čia daktaras. Mes atvažiavome labai svarbiu reikalu; tu žinai, kaip aš dėl to rūpinuosi.

DAKTARAS. Taip, taip. Pirmiausia išsiaiškinkim kai kurias smulkmenas. Atsiprašau, poniamarkize, kaip čia atsirado jūsų portretas? Ar seniai jį padovanojote?

DONA MATILDA. Ne, ne! Kaipgi būčiau galėjusi jį padovanoti? Aš buvau tuomet kaip Frida, ir net susižiedavusi. Perleidau jį, pralinkus trejiems ar ketveriems metams po tos nelaimės; perleidau primygtinai jo motinos prašoma. (*Rodo į di Noli*)

DAKTARAS. Jo sesers? (*Rodo į duris dešinėje, turėdamas omenyje Henriką IV*)

DI NOLIS. Taip, daktare! Mūsų vizitas čia — tai pareiga mano motinai, apleidusiai mus prieš mėnesį. Užuoť buvę čia, mudu (*rodo į Fridą*) turėtume būti kelionėje...

DAKTARAS. Ir rūpintis visai kuo kitu! Aišku!

DI NOLIS. Bet ji mirė tvirtai tikėdama, kad neilgai trukus jos mylimas brolis pasveiks.

DAKTARAS. O ar negalite man pasakyti, kuo remdamasi ji taip manė?

DI NOLIS. Regis, ją paveikė vienas keistas pokalbis tarp jūdviejų prieš mamos mirtį.

DAKTARAS. Pokalbis? Taip... taip... Po šimts, būtų labai svarbu, labai svarbu sužinoti, ką juodu kalbėjo!

DI NOLIS. Deja, aš nežinau! Žinau tik, kad po paskutinio apsilankymo mama grįžo be galo susijaudinusi; regis, jis buvo jai neįprastai švelnus, lyg nujausdamas, kad netrukus jos gyvybė užges. Mirties patale ji prašė mane pasižadėti, kad nesiliausiu juo rūpintis, kviesiu jam gydytojus, lankysiu...

DAKTARAS. Taip... Gerai. Dabar dar vienas klausimas... Kartais menkiausios priežastys... Vadinasi, šitas portretas...

DONA MATILDA. O dieve! Aš nemanau, daktare, kad verta jam teikti ypatingą reikšmę. Jis padarė man tokį įspūdį tik todėl, kad nemačiau jo tiek metų!

DAKTARAS. Prašau... prašau... kantrybės...

DI NOLIS. O, taip! Jis čia jau penkiolika metų...

DONA MATILDA. Daugiau! Daugiau nei aštuoniolika!

DAKTARAS. Atsiprašau, meldžiamieji; jūs dar nežinote, ko noriu paklausti! Aš teikiu didelės reikšmės, taip, didelės reikšmės šiems dviem portretams, nutapytiems, kaip man atrodo, prieš tą nelaimingą pasijodinėjimą. Tiesa?

DONA MATILDA. Taip, tikrai.

DAKTARAS. Kai jis buvo dar visiškai sveikas,— štai ką aš norėjau pasakyti! Ar jis jums pasiūlė juos užsakyti?

DONA MATILDA. Ne, daktare! Užsisakė ir daugelis kitų kavalkados dalyvių. Šiaip sau, atminimui.

BELKREDIS. Tada aš irgi užsisakiau savo portretą Karolio Anžujiečio¹⁰ kostiumu.

DONA MATILDA. Kai tik buvo pasiūti drabužiai.

BELKREDIS. Matote, buvo siūloma surinkti visus tuos portretus

atminimui, nelyginant paveikslų galerijoje, toje viloje, kur ketinome joti. Bet paskui kiekvienas panoro savąjį atsiimti.

DONA MATILDA. O aš savo portretą, kaip jau sakiau, perleidau be jokio gailesčio, mat jo motina... (*Vėl rodo į di Noli*)

DAKTARAS. Nežinot, ar ne jis to prašė?

DONA MATILDA. Nežinau. Galbūt. O gal sesuo norėjo padaryti jam malonumą...

DAKTARAS. Man kitkas rūpi! Ar jis pasiūlė surengti tą pasijodinėjimą?

BELKREDIS (*skubiai*). Ne, ne! Aš! Aš pasiūliau!

DAKTARAS. Atsiprašau...

DONA MATILDA. Neklausykit jo! Pasiūlė vargšas Belasis.

BELKREDIS. Anaipol ne Belasis!

DONA MATILDA (*daktarui*). Grafas Belasis. Vargšelis pasimirė po dviejų ar trijų mėnesių.

BELKREDIS. Juk Belasio nebuvo, kai...

DI NOLIS (*bijodamas, kad neprasidėtų naujas ginčas*). Atsiprašau, daktare, argi jau taip svarbu, kam kilo ta mintis?

DAKTARAS. Ne, bet man būtų lengviau...

BELKREDIS. Man kilo! Tiesiog nuostabi mintis! Aš nė kiek nesigiriu, juo labiau kad viskas taip liūdnei baigėsi! Tai buvo, daktare,— aš puikiai prisimenu — vieną vakarą klube, pačioje lapkričio pradžioje. Sklaidžiau vokišką iliustruotą žurnalą — suprantama, žiūrinėju tik iliustracijas, nes vokiškai nemoku. Vienoje buvo pavaizduotas imperatorius kažkuriame mieste, kur jis studijavo universitete.

DAKTARAS. Bonoje! Bonoje!

BELKREDIS. Gerai, tegu bus Bonoje! Jis jojo apsirengęs neįprastu, tradiciniu vienos seniausių Vokietijos studentų draugijų kostiumu. Jam iš paskos jojo ištisa palyda kitų kilmingų studentų, irgi panašiai apsirengusių. Žiūrint į iliustraciją, man ir kilo ta mintis. Mat, kaip žinote, klube per artimiausią karnavalą ketinome surengti didelį maskaradą. Aš pasiūliau šią istorinę kavalkadą — iš teisybės ne istorinę, o babilonišką. Kiekvienas mūsų turėjo pasirinkti to ar kito amžiaus personažą ir jį vaizduoti: karalių ar imperatorių, ar kunigaikštį, ir joti kartu su savo dama, karaliene ar imperatoriene. Žirgai, savaime aišku, irgi turėjo būti aptaisyti pagal tos epochos stilių. Ir pasiūlymas buvo priimtas.

DONA MATILDA. Aš gavau kvietimą iš grafo Belasio.

BELKREDIS. Jeigu jis jums sakė, kad tai jo sumanymas, vadinasi, neteisėtai jį pasisavino. Aš jums sakau, jo netgi nebuvo klube tą vakarą, kai aš pasiūliau tą mintį. Taip pat nebuvo ir jo. (Turi galvoje Henriką IV)

DAKTARAS. Ir tuomet jis nutarė būti Henriku IV?

DONA MATILDA. Māt aš irgi turėjau pasirinkti kokį nors vardą ir ilgai negalvojusi pareiškiau, kad noriu būti markize Matilda Toskaniete.

DAKTARAS. Bet... aš nesuprantu, kas čia bendro...

DONA MATILDA. Ak, žinote, iš pradžių ir aš nesupratau, kai išgirdau jį sakant, jog tuo atveju jis būsiąs prie mano kojų kaip Henrikas IV Kanosoje. Žodis „Kanosa“ man buvo žinomas; bet tą istoriją iš teisybės buvau primiršusi; o kai ją perskaičiau ruošdamasi savo vaidmeniui, man pasirodė labai juokinga, kad aš — ištikimiausia ir uoliausia popiežiaus Grigaliaus VII sąjungininkė jo įnirtingoje kovoje prieš Vokietijos imperatorių. Tuomet puikiai supratau, kodėl jis panorą vaizduoti Henriką IV greta manęs šioje iškyloje, kai aš pasirinkau jo nesutaikomo priešo vaidmenį.

DAKTARAS. A! Galbūt dėl to?..

BELKREDIS. Dievaži, daktare, dėl to, kad jis tuomet atkakliai asistavo jai, o ji (*rodydamas į markizę*), savaime suprantama...

DONA MATILDA (*pabrėžtinai, su įkarščiu*). Savaime suprantama! Būtent savaime suprantama! Ir tuomet labiau nei kada nors „savaime suprantama“!

BELKREDIS. Štai matote! (*Rodo į ją*) Ji pakęsti jo negalėjo!

DONA MATILDA. Netiesa. Jis niekada nebuvo man nemalonus! Priešingai! Bet vos tik kas man ima rimtai asistuoti...

BELKREDIS (*užbaigia*). ...jums kyla noras pasijuokti iš jo kvailumo!

DONA MATILDA. Ne, brangusis! Visiškai ne. Mat jis nebuvo toks kvailas kaip jūs.

BELKREDIS. Aš niekad nemėginau rimtai asistuoti!

DONA MATILDA. O, tai aš gerai žinau! Bet su juo negalima buvo juokauti. (*Kitokiu tonu, kreipdamasi į daktarą*) Brangusis daktare! Mums, moterims, didžiausia bėda, kai staiga ima tolydžio sekianti kieno nors akys, atkakliai žadėdamos amžiną ištikimybę! (*Spigiai nusijuokia*) Nieko nėra komiškesnio! Jei vyrai matytų, kaip jie atrodo su tuo „amžinos ištikimybės“ žvilgsniu!.. Man visada būdavo labai juokinga! O tuo metu — juo labiau. Dabar galiu prisipažinti: juk nuo to laiko prabėgo daugiau nei dvidešimt metų. Tuomet aš

juokiausi iš jo daugiau iš baimės. Galbūt tų akių pažadais reikėjo tikėti. Nors tai būtų buvę labai pavojinga.

DAKTARAS (*gyvai susidomėjęs, susikaupęs*). Va, kaip tik tai man ir būtų įdomu sužinoti. Labai pavojinga?

DONA MATILDA (*lengvabūdišku tonu*). Todėl, kad jis nebuvo toks kaip kiti! O ir aš... na, taip... ir aš... ir aš... truputį... tiesą pasakius... (*ieško švelnesnio žodžio*) nepakenčiu, taip, nepakenčiu santūrumo ir išglebimo! Bet aš tuomet buvau per daug jauna, suprantate? Ir moteris! Sukandau žąslus. Reikėjo drąsos, o drąsos man stigo. Aš juokiausi iš jo! Juokiausi, bet drauge pykau ant savęs, nes mačiau, kad juokiuosi kartu su visais tais kvailiais, kurie iš jo šaiposi.

BELKREDIS. Maždaug taip kaip iš manęs.

DONA MATILDA. Jūs savo maivymusi ir žeminimusi visada buvot juokingas, brangusis, o jis — niekados! Čia didelis skirtumas! Be to, iš jūsų visada juokiamasi į akis!

BELKREDIS. Et, verčiau į akis negu už akių.

DAKTARAS. Nenutolkim! Nenutolkim nuo reikalo! Vadinasi, jis buvo truputį egzaltuotas, kiek aš supratau?

BELKREDIS. Taigi, bet itin keistai, daktare!

DAKTARAS. Būtent?

BELKREDIS. Kaip čia jums pasakius... Kažkaip šaltai egzaltuotas...

DONA MATILDA. Nieko panašaus! Toks jis iš prigimties, daktare. Tiesa, keistokas, bet užtat kupinas gyvybės ir polėkių!

BELKREDIS. Aš nesakau, kad jis dėjosi egzaltuotu. Netgi priešingai, dažnai būdavo nuoširdžiai egzaltuotas. Bet galėčiau prisiekti, daktare, kad tučtuojau pats pamatydavo save iš šalies. Štai čia glūdi visa paslaptis! Ir aš manau, kad taip jam būdavo kiekvienąsyk, nejučia susijaudinus. Dar daugiau: esu tikras, kad jis kentėdavo nuo to. O kartais imdavo juokingai niršti pats ant savęs!

DONA MATILDA. Teisybė!

BELKREDIS (*donai Matildai*). O kodėl? (*Daktarui*) Mano manymu, todėl, kad, staiga pamatęs save iš šalies, beregint prarasdavo gyvą ryšį su pačiu savim; juk jis neapsimetinėjo, tas jausmas būdavo nuoširdus, bet jis išsyk imdavo jį vertinti... na, kaip čia pasakius, vertinti protu, stengdamasis sukurstyti savyje dvasinį nuoširdumą, kurio jam stigo. Ir jis be atvangos improvizuodavo — perdėdamas, užsimiršdamas, kad tik apkvaistų ir nebematytų savęs iš šalies. Atrodė nepastovus, tuščiagarbis ir... na taip, galima sakyti, kartais netgi juokingas.

DAKTARAS. O... gal ir šalinosi visų?

BELKREDIS. Anaip tol! Jis mėgo bendrauti! Puikiai mokėjo rengti gyvus paveikslus, šokius, labdaros spektaklius — aišku, pramogos dėlei! Ir pats vaidindavo nuostabiai, patikėkit!

DI NOLIS. O išprotėjęs tapo įstabus ir baisus aktorius!

BELKREDIS. Ir išsyk! Suprantate, kai atsitiko ta nelaimė ir jis nukrito nuo žirgo...

DAKTARAS. Susitrenkė pakaušį, taip?

DONA MATILDA. Ak, koks siaubas! Jis jojo greta manęs! Ir staiga matau — guli ant žemės, o virš jo piestu atsistojęs žirgas...

BELKREDIS. Iš pradžių nemanėme, kad jis smarkiai susitrenkė. Žinoma, visi sustojome, kilo sąmyšis, puolėm žiūrėti, kas atsitiko, bet jį tuojau pakėlė ir nunešė į vilą.

DONA MATILDA. Ir žinote — jokio ženklų! Nė menkiausio įdrėskimo. Nė lašo kraujo!

BELKREDIS. Pamanėme, kad tik nualpęs...

DONA MATILDA. O kai po dviejų valandų...

BELKREDIS. ...jis vėl pasirodė vilos svetainėje — aš kaip tik tai norėjau pasakyti...

DONA MATILDA. Ak, koks buvo jo veidas! Aš išsyk pastebėjau!

BELKREDIS. O ne! Nesakykit! Suprantat, daktare, mes nieko nepastebėjom.

DONA MATILDA. Aišku! Juk visi buvote kaip pamišę.

BELKREDIS. Kiekvienas juokais vaidino savo vaidmenį. Tikras babilonas!

DONA MATILDA. Įsivaizduokit, daktare, kaip mes išsigandome pamatę, kad savo vaidmenį jis vaidina rimtai.

DAKTARAS. Ak, vadinasi, ir jis?..

BELKREDIS. O kaipgi! Jis prisidėjo prie mūsų. Manėme, kad jau atsigavo ir vaidina savo vaidmenį kaip mes visi... tik geriau už mus, nes, kaip sakiau, jis vaidindavo šauniai! Žodžiu, manėme, kad jis juokauja!

DONA MATILDA. Ėmė plakti jį rykštėmis...

BELKREDIS. Ir tada... jis turėjo ginklą, kaip dera karaliui, išsitraukė špagą ir puolė du ar tris vyrus. Visi tiesiog nustrėdo iš siaubo!

DONA MATILDA. Niekada neužmiršiu tos scenos! Visų tų kvailų, persikreipusių, kaukėtų mūsų veidų prieš jo siaubingą kaukę, kuri buvo nebe kaukė, o Beprotybė!

BELKREDIS. Henrikas IV! Tikras Henrikas IV įsiučio valandėlę!

DONA MATILDA. Aš manau, daktare, kad jį paveikė mintis apie maskaradą, mintis, kuri buvo apsėdusi visą mėnesį. Tas apsėdimas paskui ir pasireiškė visuose jo veiksmuose.

BELKREDIS. Jį paveikė ir tai, ką jis buvo išstudijavęs ruošdamasis! Išstudijavęs iki mažiausių detalių... iki smulkmenų...

DAKTARAS. O, tai dažnas reiškinys. Mintis, kuri buvo jo galvoje ilgą laiką, nukritus nuo žirgo ir susitrenkus pakaušį, užsifiksavo, kadangi buvo pažeistos smegenys. Užsifiksavo amžinai. Šitaip žmogus ir tampa kvaišeliu ar bepročiu.

BELKREDIS (*Fridai ir di Noliui*). Ar jūs suprantate, kad jis juokauja, mano brangučiai? (*Di Noliui*) Tau tuomet buvo ketveri ar penkeri. (*Fridai*) Tavo motinai atrodo, jog šiame portrete pavaizduota ne ji, o tu, nors tuomet ji nė negalvojo, kad tave pagimdys! Aš jau pražilęs, o štai jis (*rodo į portretą*) — trinkt, gumbas ant pakaušio — ir stop! Taip ir liko Henriku IV!

DAKTARAS (*giliai susimąstęs kilsteli ranką, tartum norėdamas atkreipti visų dėmesį ir duoti moksliską paaiškinimą*). Taigi, taigi, mano ponai! Būtent šitaip...

Bet tuo metu atsiveria durys dešinėje (arčiausiai prie rampos) ir pro jas įbėga Bertoldas persimainiusiu veidu

BERTOLDAS (*įsiveržia tarsi netekęs nuovokos*). Ar galima? Atsiprašau... (*Išsyk sustoja, matydamas, kokį sąmyšį sukėlė jo pasirodymas*)

FRIDA (*suklinka išsigandusi, puola šalin*). O dieve! Tai jis!

DONA MATILDA (*pasibaisėjusi traukias atatuspa ir užsidengia ranka akis, kad jo nematytų*). Tai jis? Tai jis?

DI NOLIS (*skubiai*). O ne! Ne! Nusiraminkite!

DAKTARAS (*nustebęs*). Tai kas jis toks?

BELKREDIS. Vienas pabėgėlis iš mūsų maskarado!

DI NOLIS. Vienas iš keturių jaunuolių, kuriuos čia laikome pataikaudami jo beprotybei.

BERTOLDAS. Atsiprašau, ponas markize...

DI NOLIS. Jokių atsiprašymų! Aš įsakiau užrakinti duris, kad niekas čionai nepatektų!

BERTOLDAS. Taip, pone! Bet aš neištversiu! Prašau mane atleisti.

DI NOLIS. A, tai jūs turėjote stoti tarnybon nuo šio ryto?

BERTOLDAS. Taip, pone! Bet, patikėkit, aš neištversiu...

DONA MATILDA (*di Noliui, aiškiai sunerimusi*). Vadinas, jis ne toks ramus, kaip tu sakei?

BERTOLDAS (*karštai*). Ne, ne, ponია! Jis niekuo dėtas! Tai trys mano draugai! Jūs sakote „pataikaudami“, ponas markize? Koks čia pataikavimas! Jie nepataikauja: jie tikri pamišėliai. Aš juk atėjau pirmą kartą — ir, užuot padėję man, ponas markize...

Pro tas pačias duris dešinėje sunerimę skubiai įbėga Landolfas ir Arialdas, tačiau valandėlę stabteli tarpduryje

LANDOLFAS. Ar galima?

ARIALDAS. Ar galima, ponas markize?

DI NOLIS. Prašom. Bet kas atsitiko? Ką jūs čia darot?

FRIDA. O dieve, aš išeinu: man baisu. (*Žingteli link durų kairėje*)

DI NOLIS (*tučtuojau įą sustabdo*). Palauk, Frida!

LANDOLFAS. Ponas markize! Šitas kvailys... (*Rodo į Bertoldą*)

BERTOLDAS (*protestuodamas*). O ne, labai dėkoju, brangieji!

Tokiomis sąlygomis aš nepasilieku! Nepasilieku!

LANDOLFAS. Kaip — nepasilieki?

ARIALDAS. Atbėgęs čionai, ponas markize, jis viską sugadino.

LANDOLFAS. Jis įsiutino jį! Mes nebegalime jo ten išlaikyti. Jis įsakė jį suimti ir nori tučtuojau „teisti“ sosto salėje. Ką mums daryti?

DI NOLIS. Užrakinkit! Užrakinkit! Eikit ir užrakinkit tas duris!

Landolfas užrakina duris

ARIALDAS. Vienas Ordulfas nepajėgs jo sulaikyti...

LANDOLFAS. Ponas markize, o jeigu mes tučtuojau praneštume jam, kad jūs atvažiavote? Gal šitaip nukreiptume jo dėmesį? Jeigu ponai jau nusprendė, kokiais drabužiais prisistatys...

DI NOLIS. Taip, taip, viskas nuspręsta. (*Daktarui*) Jeigu jūs, daktare, tučtuojau pas jį nueitumėt...

FRIDA. Bet aš nenoriu, nenoriu, Karlai! Aš išeinu! Tu irgi, mama, dėl dievo meilės, eikš, eime su manim!

DAKTARAS. Sakykit, ar jis vis dar ginkluotas?..

DI NOLIS. O ne, daktare, ką jūs! (*Fridai*) Atleisk man, Frida, bet tavo baimė — tiesiog vaikiška! Juk tu norėjai atvažiuoti...

FRIDA. Atsiprašau, norėjau ne aš, o mama!

DONA MATILDA (*ryžtingai*). Aš pasiruošus! Na, tai ką mes turime daryti?

BELKREDIS. Sakykit, ar mums būtina persirengti?

LANDOLFAS. Būtina! Būtina! Argi nematote... (*Rodo savo kostiumą*) Vargas, jeigu jis pamatys jus nūdieniais drabužiais!

ARIALDAS. Pamanyš, jog tai šėtono išdaigos!

DI NOLIS. Jums atrodo, kad persirengę jie, o jam atrodysime persirengę mes, jei prisistatysime savais drabužiais.

LANDOLFAS. Visa bėda, ponas markize, kad jam gali pasirodyti, jog čia jo mirtino priešo išmonė.

BERTOLDAS. Popiežiaus Grigaliaus VII?

LANDOLFAS. Taip! Henrikas IV sako, kad popiežius — „pagonis“!

BELKREDIS. Pagonis? Neblogai pasakytą!

LANDOLFAS. Taip, pone! Ir kad iššaukia numirėlius! Kaltina jį visokiais šėtoniškais burtais ir baisiai jo bijo.

DAKTARAS. Persekiojimo manija.

ARIALDAS. Jis įdūks!

DI NOLIS (*Belkredžiui*). Atleisk, tau nebūtina čia pasilikti. Eime. Gana, kad jį pamatys daktaras.

DAKTARAS. Kaip... aš vienas?

DI NOLIS. Bus jie! (*Rodo į tris jaunuolius*)

DAKTARAS. Ne, ne... Aš sakiau, jeigu ponias markizė...

DONA MATILDA. O taip! Aš irgi noriu čia pasilikti! Aš pasiliksiu! Noriu jį pamatyti!

FRIDA. Kam tau, mama? Eikš su mumis! Maldauju...

DONA MATILDA (*įsakmiai*). Palik mane. Aš tik dėl to čionai atvažiauvau! (*Landolfui*) Aš būsiu Adelaida, motina.

LANDOLFAS. Puiku! Imperatorienės Bertos motina! Puiku! Ponias markizei tereikės užsidėti kunigaikštienės karūną ir apsisiausti mantija, kuri pridengs ją visą. (*Arialdui*) Eik, eik, Arialдай!

ARIALDAS. Palaukit, o ponas? (*Rodo į daktarą*)

DAKTARAS. Ak, taip... Mes, rodos, kalbėjom apie Kliuni vyskupą Hugą?

ARIALDAS. Ponas nori pasakyti, abatą? Puiku. Hugas Kliunietis¹¹.

LANDOLFAS. Jis jau tiek kartų yra čia buvęs...

DAKTARAS (*nustebęs*). Kaip — buvęs?

LANDOLFAS. Nebijokit. Aš turiu galvoje, kad tai nesudėtingas vaidmuo...

ARIALDAS. Ir buvo suvaidintas jau ne kartą.

DAKTARAS. Bet...

LANDOLFAS. Jokio pavojaus čia nėra — jis neįsimena veido.

Žiūri daugiau į aprangą, o ne į žmogų.

DONA MATILDA. Juo geriau man.

DI NOLIS. Eime, Frida, eime! Eikš ir tu su mumis, Titai!

BELKREDIS. Na, ne... Jeigu ji pasilieka (*rodo į markizę*), pasilieku ir aš.

DONA MATILDA. Jūs man visai nereikalingas!

BELKREDIS. Aš nesakau, kad esu jums reikalingas. Bet noriu taip pat jį pamatyti. Argi negalima?

LANDOLFAS. Kodėl gi ne? Gal net geriau, kad būsite trise.

ARIALDAS. Bet tuomet, pone?..

BELKREDIS. Suraskit kokį lengvą vaidmenį ir man.

LANDOLFAS (*Arialdui*). Tegu bus kliunietis...

BELKREDIS. Kliunietis? Kas tai per vienas?

LANDOLFAS. Vienuolis benediktinas iš Kliuni abatijos. Atseit monsinjoro palydovas. (*Arialdui*) Eik! Eik! (*Bertoldui*) Tu irgi eik ir nesirodyk čia visą dieną. (*Bet vos jam pasukus prie durų, šaukia*) Palaukite. (*Bertoldui*) Atnešk drabužius, kuriuos jis tau įduos. (*Arialdui*) O tu eik ir tučtuojau pranešk, kad atvyko kunigaikštienė Adelaida ir monsinjoras Hugas Kliunietis. Supratė?

Arialdas ir Bertoldas dingsta pro pirmąsias duris dešinėje

DI NOLIS. Na, mes išeinam. (*Išeina su Frida pro duris kairėje*)

DAKTARAS (*Landolfui*). Tikiuosi, jis palankiai mane sutiks, pamatęs su Hugo Kliuniečio abitu?

LANDOLFAS. Labai palankiai. Būkite ramus. Monsinjoras visada čia būdavo priimamas su didele pagarba. Ir jūs būkite rami, ponია markize. Jis visada prisimena, kad dvi dienas laukė ant sniego ir, tik judviem užtarus, beveik sustingęs buvo įleistas į Kanosos pilį pas popiežių Grigalių VII, kuris jo nenorėjo priimti.

BELKREDIS. Atsiprašau, o aš?

LANDOLFAS. O jūs pagarbiai laikysitės nuošaly.

DONA MATILDA (*supykusi, labai nervingai*). Verčiau jūs išeitumėt!

BELKREDIS (*tyliai, suirzęs*). Jūs labai susijaudinus...

DONA MATILDA (išdidžiai). Aš tokia kaip visada! Duokit man ramybę!

Įeina Bertoldas su drabužiais

LANDOLFAS (pamatęs jį). A, štai ir kostiumai! Šitą mantiją — markizei.

DONA MATILDA. Palaukit, nusiimsiu skrybėlę. (*Nusiima ir paduoda Bertoldui*)

LANDOLFAS. Nunešk ją tenai. (*Paskui markizei, gestu rodydamas, kad nori uždėti jai ant galvos kunigaikštienės karūną*) Galima?

DONA MATILDA. Dieve mano, negi čia nėra jokio veidrodžio?

LANDOLFAS. Yra ten. (*Rodo į duris kairėje*) Jeigu ponია markizė nori pati...

DONA MATILDA. Taip, taip, geriau aš pati; duokite šen, tuojau užsidėsiu.

Pasiima skrybėlę ir išeina su Bertoldu, kuris neša mantiją ir karūną. Tuo tarpu daktaras ir Belkredis rūpestingai velkasi benediktinų abitais

BELKREDIS. Tiesą pasakius, aš niekad nesitikėjau, kad man teks vaizduoti benediktiną. O, neabejoju, ši beprotybė apščiai kainuoja pinigų!

DAKTARAS. Taigi! Kaip ir daugelis kitų beprotybių...

BELKREDIS. Kai joms gali švaistyti tėvų palikimą...

LANDOLFAS. Taip, pone. Mes turime pilną garderobą to meto kostiumų, puikiai pasiūtų pagal senovinius modelius. Tai mano pareiga: aš kreipiuos į geriausias teatrų siuvelyklas. Atsieina brangiai.

Įeina dona Matilda, pasipuošusi mantija ir karūna

BELKREDIS (*susižavėjęs*). Ak, nuostabu! Tikra karalienė!

DONA MATILDA (*išvydusi Belkredį, prapliumpa juoktis*). O dieve! Verčiau nusivilkite! Neįmanoma į jus žiūrėti. Atrodote lyg strutis, aptaisytas vienuoliu!

BELKREDIS. Pažvelkit į daktarą!

DAKTARAS. Kantrybės... kantrybės...

DONA MATILDA. Ne, jūs ne taip blogai atrodote, daktare. O jūs, Belkredi, tiesiog juokingas!

DAKTARAS (*Landolfui*). Vadinasi, čia būna daug priėmimų?

LANDOLFAS. Pasitaiko. Kartais jis įsako, kad atvyktų tas ar kitas personažas, ir tuomet reikia ieškoti, kas suvaidintų tą vaidmenį. Netgi moterų...

DONA MATILDA (*įskaudinta, bet stengdamasi tai nuslėpti*). A! Netgi moterų!

LANDOLFAS. Pirmiau, taip... Daugelį...

BELKREDIS (*juokdamasis*). O, nuostabu! Apsirengusių (*rodydamas į markizę*) šitaip?

LANDOLFAS. Na žinot, iš tų, kurios...

BELKREDIS. Kurios siūlosi, suprantu! (*Vylingai šypsosi markizei*) Žiūrėkit, jums darosi pavojinga!

Atsidaro antrosios durys dešinėje ir pasirodo A r i a l d a s

ARIALDAS (*pirmiausia jis slapčiomis duoda ženklą visiems nutilti, o paskui iškilmingai paskelbia*). Jo didenybė imperatorius!

Įeina du tarnai ir sustoja prie sosto; paskui tarp Ordulfo ir Arialdo, kurie pagarbiai laikosi kiek užpakaly, pasirodo H e n r i k a s IV. Kokių penkiasdešimt metų, labai išblyškęs, jau žilais ant pakaušio plaukais; ant smilkinių ir kaktos plaukai nudažyti ryškiai geltona, kone vaikiška spalva; tragiškai blyškiuose skruostuose — dvi raudonos dėmės, irgi labai ryškios, tartum lėlių. Ant karališkų drabužių apsivilkęs atgailautojo ašutinę kaip Kanosoje. Akyse — kraupus, nervingas susikaupimas, nesiderinantis su apranga, bylojančia apie grynai demonstratyvų nusižeminimą ir atgailavimą, mat to nusižeminimo jis jaučiasi nenusipelnęs. O r d u l f a s neša abiem rankom imperatoriaus karūną, A r i a l d a s skeptrą ir aukso rutulį su kryžium viršuje

HENRIKAS IV (*nusilenkia pirmiau donai Matildai, paskui daktarui*). Kunigaikštienė... Monsinjore... (*Žiūri į Belkredį, ketina ir jam nusilenkti, bet atsigręžia į priėjusį Landolfą ir su nepasitikėjimu pašnabždom klausia*) Ar čia Petras Damijonas¹²?

LANDOLFAS. Ne, jūsų didenybė, čia vienuolis iš Kliuni, abato palydovas.

HENRIKAS IV (*su vis didėjančiu nepasitikėjimu vėl įsmeigia akis į Belkredį ir, matydamas, kad tasai suglumęs, baimingai atsigręžia į doną Matildą ir daktarą, tarytum klausdamas juos patarimo, išsitiesia visu ūgiu ir šaukia*). Čia Petras Damijonas! Veltui, tėve,

žiūrit į kunigaikštienę! (*Staiga pasisuka į doną Matildą, lyg norėdamas užkirsti kelią pavojui*) Prisiekiu jums, kunigaikštienė, prisiekiu jums, mano jausmai jūsų dukrai pasikeitė! Prisipažįstu, jeigu jis (*rodydamas į Belkredį*) nebūtų pas mane atėjęs su popiežiaus Aleksandro¹³ interdiktu, aš būčiau išsiskyręs su ja! Taip, buvo žmogus, pasiruošęs palaiminti skyrybas už šimtą dvidešimt dvarų,— tai Mainco vyskupas. (*Žvilgteli į kiek suglumusį Landolfą ir skubiai priduria*) Bet šiuo metu man nevalia blogai kalbėti apie vyskopus. (*Pagarbiai atsigręžia į Belkredį*) Aš jums dėkoju, patikėkit, dėkoju dabar, Petrai Damijonai, už tą interdikta! Visas mano gyvenimas pilnas pažeminimų: mano motina, Adalbertas, Triburas, Goslaras, o dabar — ši ašutinė, kurią, kaip matote, vilkiu. (*Ūmai pakeičia toną ir kalba į šalį, tartum repetuodamas vaidmenį*) Nesvarbu! Minties aiškumas, įžvalgumas, santūrumas ir kantrybė sunkią valandą! (*Paskui atsigręžia į visus ir kalba su graudžiu rimtumu*) Aš moku atitaisyti savo klaidas ir nusižeminsiu netgi prieš jus, Petrai Damijonai! (*Žemai lenkiasi ir taip lieka nusilenkęs, paskui, tartum pagautas neaiškaus įtarimo, kuris jį skatina lyg prieš savo valią kalbėti grasinamu tonu*) Ar tik ne jūs skleidžiate šlykščius gandus, esą šventoji mano motina Agnietė¹⁴ palaikiusi neleistinus ryšius su vyskupu Henriku Augsburgiečiu¹⁵!

BELKREDIS (*tuos tarpu, kai Henrikas IV vis dar tebelinkso grėsmingai nukreipęs į jį pirštą, prisideda ranką prie krūtinės ir paneigia*). Ne... ne aš... ne...

HENRIKAS IV (*atsitiesia*). Ne jūs, taip? Tai šmeižtas! (*Nužvelgia jį, paskui sako*) Aš netikiu, kad jūs galėtumėt. (*Prieina prie daktaro ir timplėli jį už rankovės, šelmiškai pamerkdamas akį*) Tai „anie“! Vis jie, monsinjore!

ARIALDAS (*atsidusęs, tyliai, lyg norėdamas padėti daktarui*). Taip, vyskupai grobikai.

DAKTARAS (*vaidindamas savo vaidmenį, pasisuka į Arialdą*). O taip, jie... jie...

HENRIKAS IV. Jiems vis negana! Vargšas berniukas, monsinjore... Žaidė sau ramus, nė nežinodamas, kad jis karalius. Mane pavogė iš motinos šešerių metų ir pasinaudojo manim, neišmanėliu, prieš ją ir prieš pačią dinastijos galybę, viską niekindami, viską vogdami, vienas godesnis už kitą: Anas¹⁶ labiau už Steponą¹⁷, Steponas labiau už Aną!

LANDOLFAS (*pašnabždom, atkakliai, norėdamas kitur nukreipti jo dėmesį*). Jūsų didenybe...

HENRIKAS IV (*tuojau atsigręžia*). Taip, taip! Man šiuo metu nevalia blogai kalbėti apie vyskopus. Bet tas šmeižtas apie mano motiną, monsinjore, peržengia ribas! (*Žiūri į markizę ir susigraudina*) Aš negaliu net jos apraudoti, kunigaikštienė. Kreipiuosi į jus; jūsų širdyje tikriausiai gyvas motinystės jausmas! Ji buvo atvažiavusi pas mane iš savo vienuolyno prieš kokį mėnesį. Dabar gavau žinią, kad ji mirė. (*Nutyla labai susijaudinęs, paskui sielvartingai nusišypso*) Negaliu jos apraudoti, nes jeigu jūs dabar čia, o aš šitaip apsirengęs... (*rodo į savo ašutinę*) vadinasi, man dvidešimt šešeri metai.

ARIALDAS (*bemaž pusbalsiu, maloniai, norėdamas jį paguosti*). Vadinasi, ji gyva, jūsų didenybe!

ORDULFAS (*toku pat tonu*). Ir tebėra savo vienuolyne!

HENRIKAS IV (*atsigręžia ir žiūri į juos*). Taip, ir aš galiu savo sielvartą atidėti kitam laikui. (*Kone koketiškai rodo markizei dažytus savo plaukus*) Pažiūrėkit, dar geltoni... (*Paskui tyliai, lyg patikėdamas paslaptį*) Tik dėl jūsų! Man to nereikia! Bet išorės bruožai irgi svarbu. Tai laiko ženklai, ar ne, monsinjore! (*Vėl prieina prie markizės ir žiūri į jos plaukus*) Ė... aš matau, kad... ir jūs, kunigaikštienė... (*Primerkia vieną akį ir išraiškingai mosteli ranka*) Ė, italė... (*lyg norėdamas pasakyti „netikra“, bet be paniekos šėšelio, netgi su pašaipiu susižavėjimu*) Sergėk dieve, kad imčiau bjaurėtis ar stebėtis! Tuštybė! Niekas nenori pripažinti tamsios ir lemtingos galios, nubrėžiančios ribas mūsų valiai. Bet jeigu jau gimei, tai ir mirsi! Ar jūs norėjot gimti, monsinjore? Aš nenorėjau. Ir tarp šių dviejų faktų, nepriklausančių nuo mūsų valios, atsitinka tiek nepageidaujamų įvykių, su kuriais norom nenorom taikstomės!

DAKTARAS (*taria kelis bereikšmius žodžius, atidžiai jį stebėdamas*). Taip, taip, deja!

HENRIKAS IV. Taigi mat! O taikstantis atsiranda tušti troškimai. Moteris nori tapti vyru, senis — jaunuoliu... Niekas iš mūsų nėmeluoja ir neapsimeta! Dar daugiau: mes gera valia nešiojame prasimanytas kaukes. Jūs stovite nejudėdamas, monsinjore, ir laikote abiem rankom savo šventą abitą, o iš rankovių jums slysta ir išsprūsta kaip gyvatė kažkas tokio, ko jūs nepastebite. Gyvenimas, monsinjore. O paskui nustebsite, staiga supratęs, kad jis pabėgo nuo jūsų. Kiek apmaudo ir pykčio ant savęs paties; kiek grauža-

ties, taip, taip, kiek graužaties! Ak, kad jūs žinotumėt, kiek kartų man taip buvo! Savo veide mačiau tokį siaubą, kad negalėjau žiūrėti... (*Eina prie markizės*) Ar jums taip niekada nėra atsitikę, kunigaikštiene? Jums rodosi, kad visada buvote tokia pat? O dieve, betgi vieną kartą... Kaip jūs galėjęt šitaip pasielgti... (*jis taip įdėmiai įremia į ją akis, kad ji vos nenualpsta*) taip, būtent „šitaip“ — juk mudu suprantam vienas kitą! Būkit rami, aš niekam to nepasakysiu! Ir jūs, Petrai Damijonai, galėjęt būti tokio žmogaus draugas...

LANDOLFAS (*tokiu pat tonu*). Jūsų didenybe...

HENRIKAS IV (*skubiai*). Ne, ne, aš neminėsiu jo vardo. Žinau, kad jam bus baisiai apmaudul.. (*Greit atsigręžia į Belkredį*) O jūs... o jūs... ką jūs manote apie tai?.. Juk mes visi laikomės įsikibę savo nuomonės nelyginant savo kaukės, panašiai kaip senelis, kuris dažosi plaukus. Argi svarbu, kad jums mano plaukai atrodo dažyti, o ne tokie, kokie yra iš tikrųjų? Jūs, kunigaikštiene, aišku, irgi dažotės plaukus, bet ne dėl to, kad norite apgauti kitus ir save; jūs tik norite šiek tiek, bent trupučiuką atrodyti kitaip veidrodyje. Aš dažausi juokais. Jūs dažotės rimtai. Bet patikėkit, kadangi dažotės rimtai, tai ir jūs, kunigaikštiene, nešiojate kaukę; kalbu ne apie garbingą karūną ant jūsų galvos, aš lenkiuosi prieš ją, ir ne apie jūsų kunigaikštišką mantiją — aš tik kalbu, kad jūs norite dirbtinai išlaikyti atsiminimą apie šviesius savo plaukus, kurie kadaise jums taip tiko, arba tamsius — jei buvote brunetė. Jūs norite išlaikyti dylantį savo jaunystės atvaizdą. O jūs, Petrai Damijonai, menate save, savo darbus kaip sapną, kaip praeities vaidalą, slypintį sie-loje, ar ne? Ir aš viską menu lyg sapną — juk, geriau pagalvojus, gyvenime tiek daug neišaiškinamų dalykų... O! Čia nieko nuostabaus, Petrai Damijonai; rytoj ši dieną irgi atrodys lyg sapnas! (*Stai-ga įdūkęs griebiasi už ašutinės*) Šita ašutinė! (*Kone su laukiniu džiaugsmu stengiasi ją nusiplėšti*)

Tuo tarpu prie jo skubiai pribėga išsigandę Arialdas, Landolfas ir Ordulfas, lyg ketindami jį sulaukyti

Ak, po šimts! (*Traukiasi atatupstas, nusiplėšia ašutinę, rėkia jiems*) Rytoj Bresanonėje¹⁸ dvidešimt septyni vokiečių ir lombardų vyskupai pasirašys drauge su manim popiežiaus Grigaliaus VII nuvertimo aktą; jis ne Šventasis tėvas, o tariamas vienuolis!

ORDULFAS (*su kitais dviem maldauja jį nutilti*). Jūsų didenybe, jūsų didenybe! Dėl dievo meilės!

ARIALDAS (*gestu jam siūlo vėl apsivilkti ašutinę*). Pagalvokit, ką kalbate!

LANDOLFAS. Monsinjoras su kunigaikštienė pasiruošę jus ginti! (*Slapčia rodo ženklus daktarui, kad ir tas tučtuojau ką nors pasakytų*)

DAKTARAS (*suglumęs*). Taip... taip... Mes atvykome jūsų apginti.

HENRIKAS IV (*atgailaudamas, beveik išsigandęs, vėl leidžiasi apvelkamas ašutine*). Atleiskite... taip, taip... atleiskite... atleiskite, monsinjore; atleiskite, kunigaikštienė... Aš jaučiu, dievaži, jaučiu visą prakeikimo sunkybę! (*Lenkiasi abiem rankom susiėmęs galvą, tartum laukdamas, kad tuojau ant jos kažkas užgrius; valandėlę stovi tokia poza, paskui kitu balsu, nekeisdamas pozos, tyliai sako Landolfui, Ariedui ir Ordulfui*) Nežinau, kodėl man šiandieną nesiseka būti nusižeminusiam jo akivaizdoj. (*Slapčia rodo į Belk-redį*)

LANDOLFAS (*pusbalsiu*). Todėl, kad jūs, jūsų didenybe, užsispyręs laikote jį Petru Damijonu, o čia anaip tol ne jis.

HENRIKAS IV (*baimingai žvilgčiodamas į jį*). Čia ne Petras Damijonas?

ARIALDAS. O ne, čia paprastas vienuolis, jūsų didenybe!

HENRIKAS IV (*sunkiai atsidusęs, su liūdesiu*). Ak, nė vienas mūsų nesuvokia, ką daro, kai pasiduoda instinktui... Gal jūs, kunigaikštienė, suprasite mane geriau už kitus, nes esate moteris. [Tai didi ir lemtinga valanda. Aš galėčiau va dabar, kol kalbu su jumis, pasi-
telkti Lombardijos vyskupus ir, jų padedamas, suimti popiežių, įkalinti jį šioj pily, įsiveržti į Romą ir išrinkti ten antipopiežių, paduoti ranką Roberui Giskarui¹⁹ ir sudaryti su juo sąjungą. Grigalius VII būtų žuvęs! Bet aš nepasiduodu pagundai ir, patikėkit, elgiuosi protingai. Aš jaučiu laiko dvasią ir didybę to žmogaus, moka būti tuo, kuo turi būti: popiežium! Gal imsite juoktis iš manęs, matydami mane šitaip apsitaisiusį? Nejaugi būsite tokie kvaili ir nesuprasite, kad šią atgailautojo ašutinę apsivilkau politinės išminties skatinamas! Sakau jums, galbūt rytoj mes apsieisime vaidmenimis! Ir ką tada jūs darysite? Juoksitės iš popiežiaus kalinio apdarų? Ne. Mudu — lygūs. Šiandien aš persirengiau atgailautoju; rytoj jis persirengs kaliniu. Bet vargas tam, kas nemoka

nešioti savo kaukės, nesvarbu, karaliaus ar popiežiaus. Gal šiandien jis pernelyg žiaurus; gal ir taip] * Pagalvokit, kunigaikštienė, kad Berta, jūsų duktė, kuriai, kartoju jums, mano jausmai pasikeitė (*staiga atsigręžia į Belkredį ir rėkia jam į veidą, tartum tas sakytų: „ne“*), pasikeitė, pasikeitė, nės tą siaubingą valandą ji buvo man tokia maloni ir atsidavusi... (*stabteli dusdamas nuo rūstybės antplūdžio, stengiasi susivaldyti ir užgniaužti dejonę; paskui su meiliu ir sielvartingu nuolankumu vėl kreipiasi į markizę*) Ji atvažiavo su manim, kunigaikštienė; ji apačioj, kieme; ji panoro sekti man iš paskos kaip elgeta ir šalo, šalo dvi naktis lauke ant sniego! Jūs jos motina! Jūsų širdis turėtų apsipilti krauju iš gailesčio, jūs turėtumėt drauge su juo (*rodo į daktarą*) maldauti popiežių, kad mums atleistų, kad priimtų mus!

DONA MATILDA (*drebedama, vos girdimu balsu*). Taip, taip, tuojau!

DAKTARAS. Mes stengsimės, stengsimės!

HENRIKAS IV. Ir dar vienas dalykas! Dar vienas! (*Susišaukia juos aplink ir kalba tyliai, paslaptinai*) Maža, kad jis mane priims. Jūs žinote, kad jis gali „viską“, sakau jums, „viską“. Jis netgi iššaukia mirusiųjų vėles! (*Mušasi į krūtinę*) Štai aš! Jūs matote mane! Ir nėra tokio magijos meno, kurio jis neišmanytų! Taigi, monsinjore, kunigaikštienė, mano tikroji bausmė yra ta — žiūrėkit (*beveik su baime rodo į savo portretą sienoje*),— kad aš nebėgiu išsivaduoti iš tų burtų! Dabar atgailauju ir atgailausiu, dievaži, atgailausiu tol, kol jis mane priims. Bet paskui, kai jis išvaduos mane nuo prakeikimo, judu abu maldausite popiežių,— nes jis turi tokią galią — išvaduoti mane iš čia (*vėl rodo į portretą*) ir leisti man nugyventi visą tą varganą mano gyvenimą, iš kurio esu išmestas... Negalima juk amžinai būti dvidešimt šešerių metų, kunigaikštienė! Aš prašau jus ir dėl jūsų dukters: kad galėčiau ją mylėti, kaip ji verta, dabar, kai mane taip sugraudino ir nuteikė jūsų gailėstingumas! Štai! Tik tiek. Aš jūsų valioje... (*Lenkiasi*) Kunigaikštienė! Monsinjore! (*Vis tebelinkčiodamas, traukiasi prie durų, pro kurias buvo įėjęs; tačiau pamato nusigrėžusį Belkredį, kuris priėjęs klausėsi, ir jam kyla įtarimas, kad šis nori pavogti*

* Laužtiniais skliaustais išskirtus fragmentus čia ir 198 psl. galima išleisti, norint pagreitinti tragedijos veiksmą. (*Autoriaus past.*)

imperatoriskąją karūną, padėtą ant stalo, todėl pribėga, paima ją ir paslepia po ašutine; su šelmiška šypsena akyse ir lūpose vėl pakartotinai linkčioja ir dingsta)

Markizė nepaprastai susijaudinusi, beveik apalpusi, sunkiai krinta į krėslą

U ž d a n g a

ANTRAS VEIKSMAS

Kita salė, greta sosto salės, apstatyta griežtais senoviniais baldais. Kairėje du langai į sodą. Scenos gilumoje durys. Dešinėj durys į sosto salę. Tos pačios dienos popietė

Scenoje dona Matilda, daktaras ir Titas Belkredis. Vyras tebesišneka, bet dona Matilda laikosi skyrium. Ji niūri, matyt, ją erzina jūdviejų pokalbis, kurio nesiklausyti negali — mat ji apimta tokio jaudulio, kad viskas nejučia traukia jos dėmesį, kliudo susikaupti ir apgalvoti sumanymą, užvaldžiusį visas jos mintis. Jūdviejų pašnekesys traukia jos dėmesį dar ir todėl, kad ji instinktyviai jaučia, jog pasišalinti šiuo metu negalima

BELKREDIS. Gal ir jūsų teisybė, brangusis daktare, bet man taip atrodo.

DAKTARAS. Nesiginčysiu su jumis; bet vis dėlto manyčiau, kad taip tik... atrodo.

BELKREDIS. Atsiprašau: jis pats taip sakė, ir gana aiškiai! (*Atsigręžia į markizę*) Juk tiesa, markize?

DONA MATILDA (*atitrūkusi nuo savo minčių, pasisuka į jį*). Ką jis sakė? (*Paskui, nepritardama*) Ak taip... Bet dėl kitos priežasties, negu jūs manote.

DAKTARAS. Jis turėjo galvoj mūsų apdarą: jūsų mantiją (*rodo į markizę*) ir mūsų benediktinų abitus. Visa tai labai vaikiška.

DONA MATILDA (*staiga vėl atsigręžia pasipiktinusi*). Vaikiška? Ką jūs kalbat, daktare?

DAKTARAS. Taip, vaikiška! Atsiprašau, leiskite man užbaigti, markize. Bet, kita vertus, kur kas sudėtingiau, negu jūs manote.

DONA MATILDA. Man, priešingai, viskas atrodo aišku.

DAKTARAS (*atlaidžiai šypso kaip specialistas, kalbą su neišmanėliais*). Matote, reikia įsigilinti į savitą pamišėlių psichologiją; patikėkite, pamišėlis mato, puikiausiai mato, jog prieš jį — persirengę žmonės; tačiau, nors tai ir supranta, jis tiki, ponai, tiki kaip vaikas, kuris žaidimo neskiria nuo tikrovės. Todėl aš ir sakau: vaikiška. Bet sykiu ir labai sudėtinga, ir štai kodėl: jis puikiausiai suvokia, kad pats sau, prieš patį save — jis tik atvaizdas, va tas atvaizdas! (*Turi galvoj portretą sosto salėje ir rodo pirštu į kairę*)

BELKREDIS. Jis pats taip sakė!

DAKTARAS. Taigi! Atvaizdas, kuriam rodosi kiti atvaizdai: atseit mūsų atvaizdai! Ir štai, beprotybės apšviestas, išvalgus jo protas tučtuojau pastebi, kuo skiriasi jo atvaizdas nuo mūsųškių: pastebi tai, kas mumyse, mūsų atvaizduose netikra. Ir pajunta nepasitikėjimą. Pamišėliai labai nepasitikintys. Štai ir viskas! Jis, žinoma, negalėjo suprasti, kad mes vaidiname dėl jo, iš gailėsčio. O jo paties vaidyba mums pasirodė ypač tragiška, nes lyg tyčia — suprantate? — nepasitikėjimo skatinamas, į ją žiūrėjo būtent kaip į vaidybą; matote, jis irgi vaidina: ateina pas mus nusidažęs smilkinius bei skruostus ir prisipažįsta, jog viską daro tyčia, juokais!

DONA MATILDA (*vėl įsirdusi*). Ne, ne, daktare! Ne, ne!

DAKTARAS. Kaipgi ne?

DONA MATILDA (*ryžtingai, virpėdama*). Esu tikra, kad jis mane pažino!

DAKTARAS. Negali būti!.. Negali būti!..

BELKREDIS (*tuo pat metu*). Ką jūs!

DONA MATILDA (*dar ryžtingiau, beveik konvulsingai*). Patikėkit, jis pažino mane! Kai priėjo arčiau, pasikalbėti, kai pažvelgė man į akis, stačiai į akis — jis pažino mane!

BELKREDIS. Betgi jis kalbėjo apie jūsų dukterį!..

DONA MATILDA. Netiesa. Apie mane! Jis kalbėjo apie mane!

BELKREDIS. Taip, galbūt, kai užsiminė!..

DONA MATILDA (*staiga, tiesiai*). Apie dažytus mano plaukus! Bet juk girdėjote, kad jis tučtuojau pridūrė: „arba atsiminimą apie jūsų tamsius plaukus, jei buvote brunetė“. Jis prisiminė, kad „tuomet“ buvau brunetė.

BELKREDIS. Et jau, et!

DONA MATILDA (*nepaisydama jo, atsigręžia į daktarą*). Mano plaukai, daktare, iš tikrųjų buvo tamsūs — kaip dukters. Todėl jis ir užsiminė apie ją!

BELKREDIS. Betgi jis nepažįsta jūsų dukters! Niekad nėra jos matęs!
DONA MATILDA. Taigi! Jūs nieko nesuprantate! Kalbėdamas apie mano dukterį, jis turėjo galvoj mane — tokia, kokia aš buvau tuomet!

BELKREDIS. O, beprotybė užkrečiama! Užkrečiama!

DONA MATILDA (*tyliai, su panieka*). Užkrečiama? Kvailys!

BELKREDIS. Atleiskit, ar jūs kada nors buvote jo žmona? Jis kliedėjo, girdi, jūsų duktė — tai jo žmona Berta Suzietė.

DONA MATILDA. Aiškus dalykas! Mat aš jau nebe brunetė, kokią jis mane pamena, o blondinė, atvažiavusi kaip Adelaida — jo žmonos motina. Mano duktė jam neegzistuoja; jis niekada jos nėra matęs, kaip jūs pats sakėte. Todėl negali žinoti, ar ji blondinė, ar brunetė.

BELKREDIS. O dieve mano! Jis pasakė „brunetė“ tik šiaip sau; paminėjo plaukų spalvą apskritai, kokios dažniausiai būna jaunos moterys — blondinės arba brunetės! O jūs kaip visada ėmėte fantazuoti! Daktare, ji sakė, kad man nereikėjo čionai važiuoti; o mano manymu, jai pačiai nereikėjo važiuoti!

DONA MATILDA (*akimirka suglumusi nuo Belkredžio pastabos, greit atsigauna, tačiau dar nerami, kamuojama abejonių*). Ne... ne... jis kalbėjo apie mane... Jis visą laiką kalbėjo man, su manim, apie mane...

BELKREDIS. Na ką jūs! Jis nė valandėlės nedavė man atsikvėpti, o jūs sakote, kad jis visą laiką kalbėjo apie jus! Gal jums pasirodė, kad jis turėjo galvoje jus, net ir kalbėdamas su Petru Damijonu?

DONA MATILDA (*provokuojamu tonu, beveik peržengdama visas padarumo ribas*). Ką gali žinoti! O sakykite, kodėl jis tučtuoju, nuo pat pirmos akimirkos, pajuto antipatiją jums, vien tiktai jums?

Jos klausimo tonas perša tik vieną atsakymą: „Todėl, kad jis suprato, jog jūs — mano meilužis!“ Belkredžiui tai taip aišku, kad jis suglumęs nutyla kvilvai šypsodamas

DAKTARAS. Atleiskite! Taip galėjo atsitikti dar ir dėl to, kad jam buvo pranešta vien apie kunigaikštienės Adelaidos ir Kliuni abato vizitą. Išvydęs trečią asmenį, apie kurį nebuvo pranešta, jis tuojau pajuto nepasitikėjimą...

BELKREDIS. Taigi, taigi, tas nepasitikėjimas ir įkvėpė jam mintį, jog aš jo priešas Petras Damijonas! Bet jeigu ji įsikėlė į galvą, kad jis ją pažino...

DONA MATILDA. Be abejo! Tai supratau iš jo akių, daktare: žinote, kada šitaip žiūrima, nebelieka jokios abejonės! Galbūt tai buvo tik vieną akimirką! Ką aš žinau?

DAKTARAS. Galimas daiktas: akimirką nušvito protas...

DONA MATILDA. Gal ir taip! Ir tuomet visa jo kalba man pasirodė kupina apgailestavimų dėl mano ir jo jaunystės, dėl tos siaubingos nelaimės, visam laikui užspaudusios jam kaukę, kurios jis nebegali atsikratyti, nors ir labai, labai nori!

BELKREDIS. Šit kaip! Kad pamiltų jūsų dukterį? O gal jus, sugraudinusią jį savo užuojauta?

DONA MATILDA. Patikėkit, aš jį labai užjaučiu!

BELKREDIS. Matau, markize! Jūs taip jo gailitės, kad burtininkas čia įžiūrėtų stebuklą.

DAKTARAS. Leiskite dabar man tarti žodį. Aš nedarau stebuklų, nes esu gydytojas, o ne burtininkas. Aš labai atidžiai klausiausi, ką jis kalbėjo, ir kartoju, kad tasai specifinis kliedėjimo sklandumas, būdingas kiekvienai manijai, jam jau akivaizdžiai... kaip čia pasakius? — sutrikęs. Žodžiu, jo kliedesio elementai nebe taip tvirtai susiję vienas su kitu. Man regis, jis vargiai beišlaiko prisiimtą asmenybės pusiausvyrą, nes staigūs sąmonės prašviesėjimai jį panardina — ir tat labai džiugu — čia į prasidedančios apatijos ar veikiau liguisto vangumo būseną, čia į mąslių melancholiją, o tatai rodo — taip, tikrai rodo — nemenką proto aktyvumą. Kartoju, tai labai džiugus faktas. Ir dabar, jeigu tas staigus smūgis, kurį sumanėme...

DONA MATILDA (*pasisukdama į langą, gailiu ligonės tonu*). Bet kodėl iki šiol negrįžta automobilis? Aš liepiausi pusę keturių...

DAKTARAS. Apie ką jūs kalbate?

DONA MATILDA. Apie automobilį, daktare! Dabar jau po pusės keturių!

DAKTARAS (*išsiėmęs laikrodį, žiūri į jį*). Ė, jau po keturių!

DONA MATILDA. Prieš pusvalandį jis turėjo būti čia. Bet kaip paprastai...

BELKREDIS. Gal neranda suknios.

DONA MATILDA. Aš jiems tiksliai nusakiau, kur ji yra! (*Labai nekantraudama*) Geriau būčiau siuntusi Fridą... Kur Frida?

BELKREDIS (*žvelgdamas pro langą*). Turbūt sode, su Karlu.

DAKTARAS. Jis įtikins ją, kad nėra ko baimintis...

BELKREDIS. Čia ne baimė, daktare; netikėkit! Jai čia nuobodu, neįdomu.

DONA MATILDA. Būkit malonūs, neįkalbinėkit jos. Aš žinau jos būdą!

DAKTARAS. Kantriai lauksime. Viskas įvyks vienu mirksniu, ir reikiama, kad tai būtų vakare. Jeigu mums pasiseks jį sukrėsti, tai yra vienu smūgiu nukirsti jau silpnus saitus, siejančius jį su ta fikcija, gražinti jam tai, ko pats prašė, sakydamas: „Negalima juk amžinai būti dvidešimt šešerių metų, kunigaikštienel!“ — ir išvaduoti nuo tos baismės, kurią pats vadina pasmerkimu... Žodžiu, jeigu mums pavyks staiga duoti jam pajusti laiko skirtumą...

BELKREDIS (*skubiai*). Jis bus išgydytas! (*Paskui skanduodamas su ironija*) Mes jį iš-lais-vin-sim!

DAKTARAS. Yra vilties, kad „užsuksim“ jį kaip laikrodį, sustojusį tam tikrą valandą. Ir štai mes, galima sakyti, su laikrodžiu rankoj dabar laukiame, kada išmuš ta valanda! Staigus krestelėjimas — ir jis vėl ims tikėti ir rodyti laiką, tiek ilgai stovėjęs.

Tuo tarpu pro duris scenos gilumoje įžengia markizas Karlas di Nolis

DONA MATILDA. A, Karlas!.. O Frida? Kur ji dingo?

DI NOLIS. Ji čia, tuojau ateis.

DAKTARAS. Ar automobilis grįžo?

DI NOLIS. Taip.

DONA MATILDA. Grįžo? Ar atvežė suknią?

DI NOLIS. Seniai.

DAKTARAS. O, puiku!

DONA MATILDA (*virpėdama*). Kur ji? Kur?

DI NOLIS (*gūžčioja pečiais, liūdnamai šypsodamas kaip žmogus, nenoromis taikstąsis su nederamu pokštu*). Tuojau pamatysite... (*Rodo į duris scenos gilumoje*) Ji ten...

Tarpdury pasirodo Bertoldas

BERTOLDAS (*iškilingai paskelbia*). Jos šviesybė markizė Matilda Kanosietė.

Tuojau įžengia Frida, nepaprastai graži ir didinga, apsi-vilkusi puošnia senovine motinos suknia, „markizės Matildos Toskanietės“ suknia, ir atrodo lyg gyvas sosto salės portretas

FRIDA (*eidama pro žemai nusilenkusį Bertoldą, pašaipiai ir išdidžiai jam sako*). Toskanietė, Toskanietė, meldžiamasis. Kanosa — tai mano pilis.

BELKREDIS (*gėrėdamasis ja*). Žiūrėkit! Žiūrėkit! Atrodo lyg nebe ta!

DONA MATILDA. Atrodo lyg aš! Dieve mano, ar matote? Sustok, Frida! Matote? Tiesiog gyvas mano portretas!

DAKTARAS. Taip, taip... Tobulas! Tobulas portretas!

BELKREDIS. O taip, nerandu žodžių... Žiūrėkit! Koks grožis!

FRIDA. Nejuokinkit manęs — trūks siulės! Bet ir liemuo tavo, mama, buvo! Aš turėjau susitraukti lyg sraigė, kad įlįsčiau!

DONA MATILDA (*nervingai taiso jai suknią*). Palauk... Sustok... Čia raukšlės... Ar tau iš tikro ji tokia ankšta?

FRIDA. Dūstu! Baikim greičiau, dėl dievo meilės!..

DAKTARAS. Turim sulaukti vakaro...

FRIDA. Ne, ne, aš neištversiu, neištversiu iki vakaro!

DONA MATILDA. Kam gi ją apsivilkai išsyk?

FRIDA. Kai tik pamačiau! Neatsispyriau pagundai!..

DONA MATILDA. Galėjai bent mane pasišaukti! Būčiau padėjusi. Dieve mano, ji dar visa susiglamžiusi...

FRIDA. Mačiau, mama. Čia senos raukšlės. Bus sunku išlyginti.

DAKTARAS. Nesvarbu, markize! Iliuzija puikiausia! (*Paskui prieina ir kviečia ją arčiau prie dukters, bet prašo jos neužstoti*) Atleiskit. Stokit va šitaip... čion... šiek tiek atokiau... truputį arčiau...

BELKREDIS. Kad būtų justų laiko skirtumas!

DONA MATILDA (*pasigręždama į jį, atsainiai*). Dvidešimt metų! Baisi praraja, a?

BELKREDIS. Neperdėkim!

DAKTARAS (*labai sutrikęs, norėdamas atitaisyti klaidą*). Ne, ne... Aš... aš... turėjau galvoj apdarus... Norėjau pažiūrėti...

BELKREDIS (*juokdamasis*). O, daktare, tarp apdarų — ne dvidešimt metų! Aštuoni šimtai! Bedugnė! Jūs iš tikro norite, kad jis vienu šuoliu peršoktų (*rodydamas iš pradžių į Fridą, o paskui į markizę*) nuo čia iki čia? Kad tik nenusisuktų sprando! Aš rimtai kalbu, ponai: mums — tai dvidešimt metų, dveji apdarai ir maskaradas. Bet jeigu jam, daktare, laikas, kaip sakote, yra sustojęs, jeigu jis gyvena (*rodo į Fridą*) su ja prieš aštuonis šimtus metų, — jam

nuo to šuolio gali taip apsisukti galva, kad, nukritęs tarp mūsų...
(*Daktaras pirštu rodo, jog ne*) Sakote, ne?

DAKTARAS. Ne, mat gyvenimas, brangusis barone, išsyk pagauna žmogų. Mūsų gyvenimas jam tuojau taps realus, tuojau sugrąžins žemėn, akimirksniu sužlugdys jo iliuziją ir jam apreikš, kad tie aštuoni šimtai metų, apie kuriuos jūs kalbate, ne daugiau kaip mūsų dvidešimt! Matote, tai nelyginant koks triukas, pavyzdžiui, apeiginis masonų šuolis į tuštumą — atrodo dievaižin kas, o iš tikrųjų tik nulipi vienu laipteliu žemyn.

BELKREDIS. Koks jam bus atradimas! Taigi! Pažvelkite į Fridą ir į markizę, daktare! Kas labiau priekyje? Mes, seniai, daktare! Jau nieji mano, kad jie; netiesa, priekyje — mes, nes laikas labiau priklauso mums negu jiems.

DAKTARAS. Ė, jei praeitis mūsų netolintų!

BELKREDIS. Tolintų? Nuo ko? Jeigu jie (*rodo į Fridą ir į di Noli*) turi daryti tą pat, ką mes jau esame darę, — tai yra senti, kartodami maždaug tas pačias kvailystes... Klaidinga manyti, kad žmogus išeina iš gyvenimo pro priešakinę duris! Netiesa! Vos tik žmogus gimsta, tuoj pradeda mirti; kas pirmiau pradėjo, tas pirmas. O pats jauniausias — protėvis Adomas! Nagi pažvelkite šen (*rodo į Fridą*) — markizė Matilda Toskanietė jaunesnė už mus aštuoniais šimtmečiais (*žemai jai lenkiasi*).

DI NOLIS. Titai, susimildamas, prašau nekrėst juokų.

BELKREDIS. Tau atrodo, kad aš juokauju?

DI NOLIS. O taip, dievaži... nuo pat pradžių, kai atvažiavai...

BELKREDIS. Ką tu! Aš netgi persirengiau benediktinu...

DI NOLIS. Taip! Bet dėl labai svarbaus reikalo...

BELKREDIS. Na žinai... ne visi jaučia jo svarbą... Štai, pavyzdžiui, dabar Frida... (*Pasigręžia į daktarą*) Dievaži, daktare, aš vis dar nesuprantu, ką jūs norite daryti.

DAKTARAS (*šaltai*). Pamatysite! Leiskite veikti man... Aš esu tikras! Jeigu jis pamatys markizę su tokia suknia...

BELKREDIS. A, vadinasi, turi persirengti ir ji?..

DAKTARAS. Na taip! Apsivilkti kitą suknią, aną — kad jis pasijustų stovįs prieš markizę Matildą Kanosietę.

FRIDA (*tyliai kalbėdama su di Noliu, nugirdusi daktaro klaidą*). Toskanietė! Toskanietė!

DAKTARAS (*tokiu pat tonu*). Ar ne vis tiek!

BELKREDIS. A, supratau! Jis pamatys jas abi?..

DAKTARAS. Teisybė, abi. Ir tada...

FRIDA (*kviečia jį*). Klausykit, daktare, ateikit čia!

DAKTARAS. Tuoju. (*Prieina prie jaunųjų ir kažką jiems aiškina*)

BELKREDIS (*tyliai, donai Matildai*). Po šimts! Betgi tada...

DONA MATILDA (*atsigręždama, ryžtingu veidu*). Kas yra?

BELKREDIS. Ar jums iš tikro taip įdomu? Taip įdomu, kad sutinkat su tuo? Tai neįmanoma moteriai!

DONA MATILDA. Paprastai moteriai!

BELKREDIS. O ne, brangioji; šiuo atveju — kiekvienai moteriai. Tai auka...

DONA MATILDA. Tai mano pareiga jam!

BELKREDIS. Nemeluokite! Jūs nemokate žemintis!

DONA MATILDA. Na ir kas? Kokia čia auka?

BELKREDIS. Jūs norite ne pažeminti save kitų akyse, o įžeisti mane.

DONA MATILDA. Kas apie jus galvoja šiuo metu!

DI NOLIS (*žingtelėdamas priekin*). Na va, na va, taip, taip ir padarysime... (*Atsigręždamas į Bertoldą*) Ei, jūs: nueikit ir pašaukit vieną iš trijų!

BERTOLDAS. Tuoju! (*Išeina pro duris scenos gilumoje*)

DONA MATILDA. Bet iš pradžių mes turim dėtis, kad atsisveikinam su juo!

DI NOLIS. Aišku! Dėl to aš ir iškviečiau „patarėją“, kad susitarčiau su juo dėl atsisveikinimo. (*Belkredžiui*) Tu gali nedalyvauti: lik čia!

BELKREDIS (*ironiškai linguodamas galvą*). Taip, taip, galiu nedalyvauti, galiu nedalyvauti...

DI NOLIS. Kad vėl nesukeltum jam įtarimo, supranti?

BELKREDIS. Kurgi ne! Quantité négligeable!*

DAKTARAS. Jį būtinai, būtinai reikia įtikinti, kad mes iš čia išvažiuome.

Pro duris dešinėje įeina Landolfas, paskui jį Bertoldas

LANDOLFAS. Ar galima?

DI NOLIS. Prašom! Prašom! Štai kas... Jūs vardu Lolas?

LANDOLFAS. Lolas, arba Landolfas, kaip jums patinka!

DI NOLIS. Puiku. Pasakysit jam, kad jie išmeldė iš popiežiaus ma-

* Čia: toks menkysta (*pranc.*).

lonę — popiežius jį priims. Dabar jis tenai, savo kambariuose, vaitoja, gailisi, kam taip kalbėjo, ir nebesitiki, kad bus priimtas. Gal teiksitės vėl apsivilkti abitais...

DAKTARAS. Taip, taip! Eime, eime!

LANDOLFAS. Palaukit! Leiskite jums duoti vieną patarimą: pridurkite, jog ir markizė Matilda Toskanietė maldavo drauge su jumis popiežių, kad jį priimtų.

DONA MATILDA. Va matote! Jis mane pažino!

LANDOLFAS. Ne. Atsiprašau. Jis tik baisiai bijo, kad markizė, kurios pily svečiavosi popiežius, nebūtų prieš jį nusiteikusi. Keista, nes istorijoje, kiek žinau,— beje, jūs, ponai, turėtumėt geriau žinoti negu aš,— tikrai juk nieko nepasakytą, kad Henrikas IV slapčia būtų mylėjęs Matildą Toskanietę?

DONA MATILDA (*greitai*). Ne, iš tiesų nieko nepasakytą! Netgi priešingai!

LANDOLFAS. Ir man taip rodos! Bet jis tvirtina ją mylįs ir amžinai tai kartoja... O dabar baiminasi, kad jos bodėjimasis šia slapta meile galįs blogai paveikti jo santykius su popiežium.

BELKREDIS. Reikia duoti jam suprasti, kad markizė ta meile jau nebesibodi.

LANDOLFAS. Taigi! Puiku, puiku!

DONA MATILDA (*Landolfui*). Taip, puiku! (*Paskui Belkredžiui*) Juk istorijoje aiškiai pasakytą,— nors šito jūs gal ir nežinote,— kad popiežius nusileidęs būtent markizės Matildos ir Kliuni abato prašomas. Ir dar pridursiu, brangusis Belkredi, kad mums rengiant aną iškylą, aš kaip tik ketinau tuo pasinaudoti ir jam įrodyti, jog anaip tol nesu taip priešišškai nusiteikusi, kaip jis mano.

BELKREDIS. Tai tiesiog nuostabu, brangioji markize! Laikykitės, laikykitės istorijos...

LANDOLFAS. Puiku. Vadinasi, markizei nebereikia persirengti: ji gali rodytis sykiu su monsinjoru (*rodo į daktarą*) Matildos Toskanietės drabužiais.

DAKTARAS (*staiga, primygtinai*). Ne, ne! Tik ne taip, dėl dievo meilės! Mes viską sužlugdytume! Sugretinimo efektas turi būti žaibiškas, staigus! Ne, ne! Eime, eime, markize: jūs vėl prisistatysite kaip kunigaikštienė Adelaida, imperatorienės motina. Ir mes atsiveikinsim. Ypač svarbu, kad jis žinotų, jog mes išėjome. Greičiau, greičiau, negaiškime, mums dar tiek ruoštis.

*Daktaras, dona Matilda ir Landolfas
išeina pro duris dešinėje*

FRIDA. Man vėl darosi baisu...

DI NOLIS. Ir vėl, Frida?

FRIDA. Būtų geriau, jei pirma būčiau jį mačiusi...

DI NOLIS. Patikėk, jo visai nėra ko bijoti!

FRIDA. Ar jis neagresyvus?

DI NOLIS. O ne! Visai ramus!

BELKREDIS (*ironiškai meiliu tonu*). Melancholikas! Argi tu negirdėjai, kad jis tave myli?

FRIDA. Labai dėkoju! Būtent už tai!

BELKREDIS. Jis nieko blogo tau nepadarys...

DI NOLIS. Juk tai truks tik vieną akimirką...

FRIDA. Taip, bet ten, patamsy! Su juo...

DI NOLIS. Tik vieną akimirką! Ir aš būsiu šalia; o visi kiti bus už durų, pasiruošę atbėgti kiekvienu momentu. Kai tik jis pamatys prieš save tavo motiną,— supranti? — tavo vaidmuo bus baigtas...

BELKREDIS. Aš bijau dėl kitko: kad iš to neišeitų muilo burbulas...

DI NOLIS. Liaukitės! Šis būdas man atrodo labai efektyvus!

FRIDA. Ir man, ir man taip atrodo! Aš nujaučiu... Ir visa drebu!

BELKREDIS. Bet pamišėliai, brangieji mano,— nors patys to nenumano,— apdovanoti laime, kurios mes nevertiname...

DI NOLIS (*suirzęs nutraukia jį*). Kokia laime? Susimildamas, liaukis!

BELKREDIS (*pabrėžtinai*). Jie nesamprotauja!

DI NOLIS. Atsiprašau, kuo čia dėtas samprotavimas?

BELKREDIS. Kaip? Argi manai, kad matydamas ją (*rodo į Fridą*) ir greta — jos motiną, jis nepradės samprotauti? Juk tuo mes viską ir grindžiame!

DI NOLIS. Nieko panašaus! Kokie ten samprotavimai?.. Mes tik parodysime jam, kaip sakė daktaras, dvigubą jo fikcijos vaizdą!

BELKREDIS (*staiga suirzęs*). Žinai, aš niekaip nesuprantu, kodėl jiems išduoda gydytojų diplomus?

DI NOLIS (*pritrenktas*). Kam?

BELKREDIS. Psichiatrams.

DI NOLIS. Še tau! O kokius diplomus, tavo manymu, jie turėtų gauti?

FRIDA. Jeigu jie psichiatrai!

BELKREDIS. Taigi, taigi. Juristų diplomus, brangioji! Visi jie — plepalų maišai! Kas daugiau plepa, tas šaunesnis: „Sugretinimo efektas!“, „Pajusti laiko skirtumą!..“ Pirmiausia jie sakosi nedarą stebuklą, nors čia kaip tik reikėtų stebuklo! Ir puikiai žino, kad kuo labiau ginasi nesą burtininkai, tuo daugiau žmonės tiki jų rimtumu; nedaro stebuklą, bet visada krinta tik ant kojų — tiesiog gražu!

BERTOLDAS (*kuris tykojo prie dešiniųjų durų, žvelgdamas pro raktą skylutę*). Štai jie! Štai! Rengiasi eiti čionai...

DI NOLIS. Ak taip?

BERTOLDAS. Rodos, jis nori juos lydėti... Taip, taip, štai jis, štai!

DI NOLIS. Eikim iš čia! Eikim greičiau! (*Prieš išeidamas atsigręžia į Bertoldą*) O jūs pasilikite!

BERTOLDAS. Man pasilikti?

Neatsakydamas di Nolis, Frida ir Belkredis dingsta pro duris scenos gilumoje, palikdami Bertoldą, suglumusį ir neryžtingą. Durys dešinėje atsidaro, pirmutinis įeina Landolfas, pagarbiai linkčiodamas, paskui įžengia Matilda Spina su mantija bei kunigaikštienės karūna kaip pirmame veiksme ir daktaras su Kliuni abato abitu. Henrikas IV eina tarp jų, apsitaišęs karališkais drabužiais. Paskutiniai įeina Ordulfas ir Arial-das

HENRIKAS IV (*tęsdamas pokalbį, tariamai pradėtą sosto salėje*). Sakykit, kaip aš galėčiau būti klastingas, jeigu jie mane laiko užsispyrėliu?..

DAKTARAS. O ne, gink dieve, ne užsispyrėliu!

HENRIKAS IV (*patenkintas šypsosi*). Tai aš jums iš tikrųjų atrodau klastingas?

DAKTARAS. Ne, ne! Nei užsispyręs, nei klastingas!

HENRIKAS IV (*stabteli ir sušunka tokiu tonu, kuriuo nori gerasirdiškai, bet sykiu ironiškai įrodyti, kad taip negali būti*). Monsinjore! Jeigu užsispyrimas — yda, nesuderinama su klastingumu, tai aš manau, kad, neigdami mano užsispyrimą, jūs vis dėlto man priskiriate bent kiek klastos. Tikinu jus, man ji labai reikalinga! Bet jeigu jūs norite ją visą pasilaikyti sau...

DAKTARAS. Kaip, ar aš? Aš jums atrodau klastingas?

HENRIKAS IV. Ne, monsinjore! Ką jūs kalbate! Nė iš tolo! (*Nu-*

traukia kalbą ir kreipiasi į Matildą) Leiskite, kunigaikštienė, prieš atsisveikinant jums pasakyti konfidencialiai vieną žodį. *(Pasivedėja ją kiek į šalį ir klausia didžiai susijaudinęs, labai paslaptingai)* Ar jums duktė iš tikrųjų brangi?

DONA MATILDA *(suglumusi)*. O taip, tikrai...

HENRIKAS IV. Ir norite, jog su visa meile, su visu pasiaukojimu atsilyginčiau jai už tai, kuo esu prasikaltęs? Nors jūs neturėtumėt tikėti, kad aš ištvirkėlis, kaip tvirtina mano priešai.

DONA MATILDA. Ne, ne, aš tuo netikiu ir niekada netikėjau...

HENRIKAS IV. Gerai, tada jūs norite?..

DONA MATILDA *(kaip pirmiau)*. Ko?

HENRIKAS IV. Kad vėl mylėčiau jūsų dukterį? *(Žiūri į ją ir tuč-tuojau priduria paslaptingu tonu, maldaujamu ir sykiu kupinu baimės)* Ar jūs... ar jūs Matildos Toskanietės draugė?

DONA MATILDA. Ir vis dėlto aš jums kartoju, kad ji prašė ir maldavo ne mažiau už mus, stengdamasi išmelsti jums malonę...

HENRIKAS IV *(greitai, tyliai, virpėdamas)*. Nekalbėkite! Nekalbėkite man apie tai! Dievaži, kunigaikštienė, argi nematote, kaip tat mane jaudina?

DONA MATILDA *(žiūri į jį, paskui tyliai tyliai, lyg klausdama didelės paslapties)*. Jūs dar mylite ją?

HENRIKAS IV *(išsigandęs)*. Dar? Jūs sakote dar? Gal jūs žinote? Niekas to nežino! Niekam nevalia to žinoti!

DONA MATILDA. Bet gal ji žino, jeigu tiek prašė dėl jūsų?

HENRIKAS IV *(valandėlę žiūri į ją, paskui sako)*. Ir jūs mylite savo dukterį? *(Trumpa pauzė. Juokaujamu tonu kreipiasi į daktarą)* Ak monsinjore, patikėkite, aš sužinojau, kad esu vedęs, tik paskui — vėlai, labai vėlai... Ir net dabar, prisipažįstu, žmoną aš turiu, nėra abejonės, kad turiu, bet galėčiau prisiekti, kad beveik niekada apie ją negalvoju. Gaila, bet jos nėra, nėra mano širdy. O nuostabiausia, kad jos nėra ir motinos širdy! Prisipažinkite, kunigaikštienė, kad ji mažai jums rūpi! *(Daktarui, desperatiškai)* Ji man kalba apie kitą moterį! *(Vis labiau jaudindamasis)* Su tokiu atkaklumu, su tokiu atkaklumu, kad man tiesiog nesuprantama.

LANDOLFAS *(nusižeminęs)*. Galbūt dėl to, jūsų didenybe, kad išsklaidytų nepalankią jūsų nuomonę apie Matildą Toskanietę? *(Išsigandęs, kad leido sau tokią pastabą, tuoj priduria)* Žinoma, aš turėjau omenį, šiuo metu...

HENRIKAS IV. Tu irgi tvirtini, kad ji buvo man draugiška?

LANDOLFAS. Taip, šiuo metu, taip, jūsų didenybe!

DONA MATILDA. Taip, taip, kaip tik dėl to...

HENRIKAS IV. Suprantu. Vadinasi, jūs norite pasakyti, kad netikite, jog aš ją myliu. Suprantu. Suprantu. Tuo niekas niekada netikėjo, niekas niekada nė neįtarė. Juo geriau! Gana. Gana. (*Nutyla, į daktarą kreipiasi visai kitaip nusiteikęs, kitonišku veidu*) Monsinjore, jūs matėte? Sąlygos, kuriomis popiežius sutinka atšaukti ekskomuniką, neturi nieko bendro, absoliučiai nieko bendro, su ta priežastim, dėl kurios mane ekskomunikavo! Pasakykit popiežiui Grigaliui, kad mes pasimatysime Bresanonėje. O jeigu jūs, kunigaikštienė, turėsit laimės sutikti savo dukterį jūsų draugės markizės pilyje, tai ką norėtumėt jai pasakyti nuo manęs? Tegu atvažiuoja. Pažiūrėsim, gal man pasiseks ją išlaikyti prie savęs kaip žmoną ir imperatorienę. Iki šiol daugelis moterų prisistatydavo čia ir kiekviena vis tikindavo, tikindavo mane, kad ji — mano žmona, kad aš ją pažįstas... kad kartais netgi jos ieškodavęs — juk tai ne gėda: ji mano žmona! Bet visos jos, nors vadindavosi Bertomis, nors sakydavosi esančios iš Suzos — kažkodėl vis imdavo juoktis! (*Paskui, lyg patikėdamas paslaptį*) Suprantate, lovoje, kai aš be šių drabužių... ir ji be... na taip, dieve mano, nusirengę... kaip vyras su moterim... juk natūralu!.. Užsimiršti, kas esi. Kai drabužis pakabintas, jis tik šmėkla! (*Kitoku tonu, konfidencialiai daktarui*) Ir aš manau, monsinjore, kad šmėklos apskritai tėra vien sutrikusios fantazijos vaisius: vaizdiniai, kurių nepavyksta išlaikyti sapno karalystėje, staiga atgyja dieną, kai nemiegi, ir išgąsdina. Man visada būna taip baisu, kai nakčia regiu prieš save krūvą žmonių, kurie juokiasi nušokę nuo žirgų. Kartais mane gąsdina netgi kraujo tvinkčiojimas mano gyslose, nakties tyloje atrodo tarsi girdėtum duslų žingsnių tapsėjimą tolimuose kambariuose... Gana, jau ir taip per ilgai jus varginu stovinčius. Lenkiuosi, kunigaikštienė! Mano didžiausia pagarba, monsinjore! (*Palydėjęs juos iki durų scenos gilumoje, atsisveikina, atsakydamas į jų reveransus*)

Dona Matilda ir daktaras išeina

HENRIKAS IV (*uždaro duris ir tuoj pat atsigręžia persimainiusiu veidu*). Juokdariai! Juokdariai! Juokdariai! Spalvota klaviatūra! Vos tik paliečiu — balta, raudona, žalia, geltona. Ir dar tas Petras

Damijonas. Cha cha cha! Puiku! Suprato! Nedrįso antrąsyk rodytis man po akių! (*Kalba įsiutęs, karštligiškai, bet sykiu linksmai, žingsniuoją po kambarį su klaidžiojančiu žvilgsniu akyse, kol staiga pamato Bertoldą, priblokštą ir išgąsdintą įvykusios permainos. Jis sustoja ties Bertoldu ir rodo į jį trims jo draugams, irgi priblokštiems*) Pasigrožėkit šituo mulkiu, kuris spokso į mane išsižiojęs!.. (*Purto į jį už pečių*) Nesupranti? Nematai, kaip aš juos mulkinu, kaip šokdinu, kaip apsitaisę ir išsigandę tie juokdariai čia ateina! O juk jie bijo tik to, kad nenuplėščiau jiems juokdario kaukės ir nesuprasčiau, kad jie persirengę; tarytum ne aš pats verčiu juos maskuotis, nes man smagu vaidinti pamišėlį!

LANDOLFAS, ARIALDAS, ORDULFAS (*apstulbę žvalgosi viens į kitą*). Kaip? Ką jūs kalbate? Vadinasi...

HENRIKAS IV (*išgirdęs jų šūksnius, staiga atsigręžia ir rėkia valdingu tonu*). Gana! Baikime! Man visa tai įgriso! (*Paskui staiga prisiminęs, lyg pačiam sau, vis dar negalėdamas nusiraminti ir patikėti tuo, ką matė*) Po šimts, koks begėdiškumas — atvažiuoti pas mane ir dar sykiu su savo meilužiu... Ir dedasi tai darą iš pasigailėjimo, kad neišsiutintų vargšelio, gyvenančio anapus laiko, anapus pasaulio, anapus gyvenimo! Antraip, žinokit, jis nepakęstų tokios prievartos! Tie žmonės kasdien, kas valandą reikalauja, kad kiti būtų tokie, kokių jie nori. Jiems tai neatrodo prievarta! Cha cha! Taip jie mąsto, mato ir jaučia: kiekvienas savaip! Turbūt ir jūs turite savo požiūrį, a? Žinoma! Tik kokį? Galvijų bandos! Netvirtą, nepatvarų, svyruojantį... Ir tuo jie naudojasi, palenkia jus, primeta savo požiūrį, kad jūs matytumėt ir jaustumėt kaip jie! Betgi jie klysta! O ir ką jie gali primesti kitiems? Žodžius! Žodžius, kuriuos kiekvienas supranta ir kartoja savaip. Tačiau juk šitaip ir susiklostė vadinamosios stereotipinės nuomonės! Ir vargas tam, kuris vieną gražią dieną bus paženklintas tokiu žodžiu — jį paskui kartos visi. Pavyzdžiui: „pamišėlis!“ Arba dar — „kvailys!“ Bet sakyt, ar galima ramiai žiūrėti į žmogų, kuris stengiasi įtikinti kitus, kad jūs esate toks, koks jam atrodo, ir kuris skiepija į kitų sąmonę savo požiūrį į jus? „Pamišėlis“, „pamišėlis“! Aš nesakau dabar, kad taip darau juokais! Bet pirmiau, pirmiau, kol dar nebuvau susitrenkęs galvos, krisdamas nuo žirgo... (*Staiga nutyla, pamatęs, kad tie keturi jaunuoliai, suglumę ir išsigandę, vis labiau jaudinasi*) Jūs žvilgčiojate vienas į kitą? (*Mėgdžioja jų nustebusius*

veidus ir gestus) Ach! Och! Koks atradimas? Pamišęs ar nepamišęs?.. Na taip, aš — pamišęs! (*Išjunta*) O jeigu taip, po perkūnais, tai klaupkitės! Klaupkitės! (*Priverčia juos vieną po kito atsiklaupiti*) Įsakau visiems prieš mane klūpoti — va taip! Ir triskart palieskite kakta žemei! Žemiau! Visi turi šitaip klūpoti prieš pamišėlius! (*Matant keturis klūpančius jaunuolius, pašėlęs jo linksmumas išgaruoja, ir jį apima pasipiktinimas*) Na gana, avinai, kelkitės! Paklusote man? O galėjote apvilkti tramdomaisiais marškiniais... Ar galima sugniuždyti žmogų žodžiu? Niekai! Kas jis? Musė! Visas gyvenimas šitaip gniuždomas žodžiais... Mirusiųjų prisiminimu... Štai aš čia: ar jūs rimtai tikite, kad Henrikas IV dar gyvas? Betgi štai aš kalbu, įsakinėju jums, gyviesiems. Noriu, kad jūs būtumėt gyvi! Jums atrodo pokštas, kad mirusieji tebegyvena? Taip, čia pokštas. Tad išeikit iš čia į gyvųjų pasaulį. Aušta diena. Laikas jūsų valioje. Švinta. Šią auštančią mums dieną, sakote jūs, mes pragyvensime savaip. Ir ką gi? Gyvenate paklusdami visiems papročiams, visoms tradicijoms! Ėmę kalbėti kartojate žodžius, kurie tiek jau sykių buvo kartoti! Jūs manot, kad gyvenate? Ne, gromuliuojate mirusiųjų gyvenimą! (*Prieina prie visiškai suglumisio Bertoldo*) Tu ničnieko nesupranti, a? Kuo tu vardu?

BERTOLDAS. Aš?.. Ogi... Bertoldas...

HENRIKAS IV. Koks tu Bertoldas, žiopoly! Mes čia prie keturių akių: kuo tu vardu?

BERTOLDAS. Iš tikrųjų aš vardu Finas...

HENRIKAS IV (*pamatęs, kad kiti trys nori jį perspėti, staiga atsigręžia į juos, neleisdamas kalbėti*). Finas?..

BERTOLDAS. Finas Paljuka, pone.

HENRIKAS IV (*vėl atsigręžia į kitus tris*). Juk aš tiek kartų girdėjau, kaip jūs vadinate viens kitą tarpusavy! (*Landolfui*) Tu vardu Lolas?

LANDOLFAS. Taip, pone... (*Pagautas džiaugsmo*) O dieve... Vadinas?..

HENRIKAS IV (*ūmai, griežtu tonu*). Kas yra?

LANDOLFAS (*staiga blykšdamas*). Ne... aš tik sakau...

HENRIKAS IV. Kad aš nebe pamišėlis? O taip. Argi nematote? Pasijuokim iš tų, kurie tuo tiki. (*Arialdui*) Žinau, kad tu vardu Frankas... (*Ordulfui*) O tu, palauk...

ORDULFAS. Momas!

HENRIKAS IV. Taigi, Momas! Skamba gražiai, a?

LANDOLFAS (*kaip pirmiau*). Vadinas?.. O dieve...

HENRIKAS IV (*kaip pirmiau*). Vadinas? Nieko! Nagi skaniai, ilgai, smagiai pasijuokim... (*Juokiasi*) Cha cha cha cha cha!..

LANDOLFAS, ARIALDAS, ORDULFAS (*suglumę žvilgčioja viens į kitą, neišmanydami, ar džiaugtis, ar bijoti*). Pasveiko? Iš tikrųjų? Kaip čia yra?

HENRIKAS IV. Nutilkit! Nutilkit! (*Bertoldui*) O tu nesijuoki? Vis dar įsižeidęs? Na ką tu! Kalbėdamas aš ne tave turėjau omeny. Supranti, kartais patogu, labai patogu ką nors apšaukti pamišėliu ir laikyti uždarytą. Žinai kodėl? Todėl, kad neįmanoma pakęsti jo žodžių. Ką aš galiu pasakyti apie tuos, kurie dabar iš čia išejo? Viena — šliundra, kitas — bjaurus ištvirkėlis, trečias — sukčius... Visi užprotestuos — netiesa! Niekas tuo nepatikės! Bet visi persigandę manęs klausosi. Tai šit, norėčiau sužinoti, kodėl gi klausosi, jei netiesa? Juk negalima tikėti tuo, ką sako pamišėliai! O betgi klausosi, va taip, išpūtę akis iš baimės. Kodėl? Sakyk, sakyk man kodėl? Juk matai, aš ramus!

BERTOLDAS. Galbūt todėl... kad mano, jog jūs...

HENRIKAS IV. Ne, mielas... ne, mielas... Pažiūrėk man į akis... Aš nesakau, kad tai tiesa, nesijaudink! Viskas netiesa! Bet pažiūrėk man į akis!

BERTOLDAS. Na gerai; ir ką gi?

HENRIKAS IV. Tu matai? Matai? Dabar ir tavo akyse baimė! Aš tau atrodau pamišėlis? Štai įrodymas! Štai įrodymas! (*Juokiasi*)

LANDOLFAS (*nusiminęs, įsidrąsina ir klausia visų vardu*). Koks įrodymas?

HENRIKAS IV. Štai koks! Jus ima baimė, nes dabar aš vėl jums atrodau pamišėlis! Tačiau, po šimts, jūs tai žinote! Jūs manim tikite; juk tikėjote ligi šiol, kad aš — pamišėlis! Teisybė ar ne? (*Žiūri į juos ir mato, kad jie pritrenkti*) Va matote? Jūs jaučiate, kad šita baimė gali virsti siaubu, nuo kurio žemė slysta iš po kojų ir gniaužia kvapą? Kurgi ne, mano ponai! Jūs žinote, ką reiškia būti su pamišėliu? Tai reiškia būti su žmogum, kuris griaua iš pamatų viską, ką sukūrėte savyje ir aplink save — logiką, visą jūsų kūrybos logiką! Ko norite? Pamišėliai laimingi: jie kuria be logikos! Arba paklūsta savajai logikai, kuri skraido kaip plunksna! Jie skrajūnai! Skrajūnai! Šiandieną — čia, rytoj — kažin kur! Jūs tramdote save, o jie netramdo. Jie skrajūnai! Skrajūnai! Jūs sakote:

„Negalimas daiktas!“, o jiems viskas galima. Jūs sakote — netiesa. O kodėl? Todėl, kad tau, tau ir tau (*rodo paeiliui į visus tris*) ir šimtui tūkstančių kitų atrodo netiesa. Ak mielieji! Tik pažvelkite į tai, kas atrodo tiesa tiems šimtui tūkstančių, kurie nelaikomi pamišėliais, ir pasidžiaugsite jų santarve, jų logikos žiedais! Kai aš buvau dar kūdikis, pamenu, tikroju mėnuliu laikiau jo atspindį šulinyje! Ir kiek dalykų man tada atrodė tikri! Aš tikėjau viskuo, ką man sakė kiti, ir buvau laimingas! Nes vargas, vargas jums, jeigu tvirtai neįsikibsite į tai, kas jums atrodo tikra šiandien, arba kas jums atrodys tikra rytoj, nors tai ir prieštarautų tam, kas jums atrodė tikra vakar! Vargas jums, jeigu įsižiūrėsite kaip aš į tą siaubą, kuris tikrai gali išvaryti iš proto; jeigu, stovėdami greta kito žmogaus, įdėmiai pažvelgsite jam į akis — kaip aš kadaise pažvelgiau į vienas akis,— pasijusite lyg elgeta prie durų, pro kurias negalima įeiti, nes kai įeisite, jau būsite nebe jūs su savo vidiniu pasauliu, kokį matote ir jaučiate, o kažkas nežinomas, matantis ir jaučiantis save kitaip slėpiningame savo pasaulyje...

Ilga tyla. Šešėliai salėje tirštėja, didindami sąmyšį ir nerimą, apėmusį keturis persigandusius jaunuolius, kurie jaučiasi vis tolimesni vyriausiajam persirengėliui, paskendusiam mintyse apie pasibaisėtiną menkystę — ne vien savo paties, bet ir visų žmonių

HENRIKAS IV (*krūpteli, lyg pasigedęs keturių jaunuolių, kurių nebejaučia šalia, ir sako*). Čia jau tamsu.

ORDULFAS (*greit žingteli priekin*). Gal atnešti lempą?

HENRIKAS IV (*ironiškai*). Lempą, taip... Manote, nežinau, kad vos tik aš išeinu gulti su savo aliejine lempa, jūs tuoj užsidegat elektros šviesą — čia ir netgi ten, sosto salėje? Aš apsimetu, kad nematau...

ORDULFAS. A! Vadinasi, jūs norite?..

HENRIKAS IV. Ne, man žilpina akis. Noriu savo lempos.

ORDULFAS. Tikriausiai bus jau paruošta, tenai, už durų. (*Eina prie durų scenos gilumoje, atidaro jas ir tuojau grįžta, nešinas senovine lempa su žiedu viršuje*)

HENRIKAS IV (*imdamas lempą ir rodydamas į stalą*). Va ir bent kiek šviesos. Sėskit čia aplink stalą. Tik ne taip! Laisvai, gražiomis pozomis... (*Arialdui*) Tu va šitaip... (*Pataiso jį, paskui Bertoldui*) O tu va šitaip... (*Pataiso jį*) Na va... (*Atsisėda ir pats*) O aš čia...

(*Pasuka galvą į vieną langą*) Reikėtų užsakyti mėnuliui gražų dekoratyvinį spindulį... Praverčia mums, praverčia mėnulis. Man jis labai reikalingas, ir aš dažnai užsimirštu, žiūrėdamas į jį pro langą. Kas gali patikėti, kad jis žino, jog praslinko aštuoni šimtai metų ir aš, sėdįs čia prie lango, negaliu būti tikrasis Henrikas IV, žiūrintis į mėnulį tartum koks vargdienis? Bet pažvelkit, pažvelkit, kokia puiki naktinė scena: imperatorius tarp savo ištikimų patarėjų... Argi jums nepatinka?

LANDOLFAS (*tyliai Arialdui, tartum nenorėdamas drumsti žavesio*). Iš tikro... Kai pamanai, kad čia būta tik apsimetinėjimo...

HENRIKAS IV. Ko? Ko?

LANDOLFAS (*mikčiodamas, lyg atsiprašydamas*). Ne... matote... va aš jam... (*rodo į Bertoldą*) ką tik stojusiam į tarnybą... kaip tik šį rytą kalbėjau: „Kaip gaila, kad tokiais drabužiais... kai tiek dailių kostiumų ten, garderobe... ir tokia salė kaip ši...“ (*Rodo į sosto salę*)

HENRIKAS IV. Na ir kas? Ko gaila?

LANDOLFAS. Kad... kad nežinojome...

HENRIKAS IV. Jog juokais vaidinate šitą komediją?

LANDOLFAS. Mes manėme...

ARIALDAS (*lyg pagelbėdamas jam*). Taigi... manėme, kad čia viskas rimtai!

HENRIKAS IV. O argi ne? Jums atrodo nerimtai?

LANDOLFAS. Taip, jei sakote, kad...

HENRIKAS IV. Sakau, kad patys esate kvailiai! Turėjote susikurti iliuziją patys sau, vaidinti ne man, kai retkarčiais ateidavot manęs aplankyti, o sau, leisti čia dienų dienas ne dėl manęs (*Bertoldui, imdamas jį už rankos*), o dėl savęs, šiame netikrame pasaulyje gyventi taip, kad galėtum valgyti, miegoti, net kasytis petį, jeigu niežti; (*kreipiasi ir į kitus*) jaustis gyvam vienuolikto amžiaus istorijoje, čia, savo imperatoriaus Henriko IV dvare! Ir žiūrėti iš čia, iš amžių glūdumos, iš spalvingos epochos lyg iš kapo, žiūrėti, kaip po aštuonių šimtmečių pluša ir blaškosi dvidešimto amžiaus žmonės, nerimastingai stengdamiesi sužinoti, kaip klosis jų reikalai, kaip išspręs juos jaudinančios ir kankinančios problemos. Visą tą laiką jūs turėjote gyventi ten, istorijoje! Drauge su manim! Kad ir liūdni mano reikalai, kad ir siaubingi mano darbai, žiaurios kovos, sielvartinga lemtis — bet visa tai jau istorija, nebeapasikeis, negali pasikeisti: įtvirtinta amžinai, suprantate? Jūs galite taikytis

prie jos, gėrėtis, kaip kiekviena pasekmė nuostabiai logiškai išplaukia iš savo priežasties ir kaip kiekvienas įvykis vystosi tiksliai ir nuosekliai su visom smulkmenom. Žodžiu, jausti tą didžiulį malonumą, kurį mums teikia istorija!

LANDOLFAS. Ak, kaip gražu! Gražu!

HENRIKAS IV. Gražu, bet jau baigta! Dabar, kai jūs viską žinote, aš nebegalėsiu toliau vaidinti! (*Ima lempą ir nori eiti gulti*) O ir jūs nebegalėsite, jei iki šiol nesupratote tikrosios priežasties. Dabar aš ja bjauriuosi! (*Beveik sau pačiam, baisiai įpykęs, tačiau valdydamasis*) Po šimts! Ji gailėsis, kad čionai atvažiavo! Apsitaisė uošve... O jis — tėvu abatu... Ir dar atsivežė daktarą tirti manęs. Ir turbūt tikisi mane išgydyti... Juokdariai!.. Aš mielai kirsčiau antausį bent vienam: tam abatui!.. Jis garsus fechtuotojas? Gal persmeigs mane... Pažiūrėsim, pažiūrėsim.

Pasigirsta beldimas į duris scenos gilumoje

Kas ten?

DŽOVANIO BALSAS. Deo gratia!*

ARIALDAS (*džiaugdamasis, kad dar galės pasišaipyti iš jo*). A, Džovanis! Džovanis atėjo kaip ir kiekvieną vakarą vaidinti vienuoliuko!

ORDULFAS (*taip pat, trindamasis rankas*). Taigi, taigi! Tegu sau vaidina!

HENRIKAS IV (*greit, rūščiai*). Kvaily! Kas tau šovė į galvą? Ko šaipaisi iš vargšo seniuko, kuris vaidina iš meilės man?

LANDOLFAS (*Ordulfui*). Viskas turi būti kaip tikrovėje! Supranti?

HENRIKAS IV. Taip! Kaip tikrovėje! Tik tada teisybė nustos buvusi pokštu! (*Eina prie durų, atidaro jas ir įleidžia Džovanį, apsitačiusį kukliu vienuoliu, su pergamento ritiniu po pažasčia*) Prašom, prašom, tėve! (*Paskui tragiškai rimtu tonu ir su kartėliu*) Visus, bylojančius mano naudai, mano gyvenimo ir viešpatavimo dokumentus tyčia sunaikino priešai; nesunaikintas liko tik šis mano gyvenimas, kuklaus, man atsidavusio vienuolio aprašytas, o jūs norite pasijuokti iš jo? (*Maloniai kreipiasi į Džovanį ir kviečia jį sėstis prie stalo*) Sėskitės, tėve, sėskitės čia. O greta pastatysim lempą. (*Stato greta jo lempą, kurią iki šiol tebelaikė rankoje*) Rašykite, rašykite.

* Dėkui dievui, garbė dievui (*lot.*).

DŽOVANIS (*išvynioja pergamentą ir taisosi rašyti jo diktuojamas*).

Aš pasiruošęs, jūsų didenybe!

HENRIKAS IV (*diktuoja*). Taikos dekretas, paskelbtas Maince²⁰, labai padėjo vargšams ir doriems žmonėms, užtat labai pakenkė blogiems ir galingiems.

Uždanga pamažu leidžiasi

Jis atnešė perteklių vieniems, badą ir skurdą kitiems...

U ž d a n g a

TREČIAS VEIKSMAS

Sosto salė, tamsu. Prieblandoje vos galima įžiūrėti galinę sieną. Portretų nebėra: jų vietoje tarp rėmų nišose stovi, tiksliai imituodami portretų pozas, Frida, apsitačiusi Matilda Toskaniete, kaip buvo pasirodžiusi antrame veiksmė, ir Karlas di Nolis, apsitašęs Henriku IV

Uždangai pakilus, scena valandėlę tuščia. Paskui atsidaro durys kairėje ir įžengia, laikydamas lempą už žiedo viršuje, Henrikas IV

HENRIKAS IV (*nusigręžęs, keturiems jaunuoliams, tariamai esantiems gretimoje sosto salėje drauge su Džovaniu kaip antro veiksmo gale*). Ne, likite čia! Nereikia! Aš viską pasidarysiu pats! Labanakt. (*Uždaro duris ir liūdnas, išvargęs eina per salę prie ant-rųjų durų dešinėje į savo kambarį*)

FRIDA (*vos išvydusi jį iš už sosto, persigandusi ir kone alpdama, vapa iš nišos*). Henrikai...

HENRIKAS IV (*išgirdęs šį balsą, sustoja tartum išdaviko peiliu smogtas į nugarą, siaubo perimtas atsigręžia į galinę sieną, instinktyviai, lyg gindamasis, kilsteli rankas*). Kas mane šaukia? (*Tai ne klausimas, o siaubo šūksnis, nelaukiantis atsako iš tamsu-mos ir iš kraupios salės tylos, staiga jam sukėlusios įtarimą, kad jis iš tikrųjų pamišėlis*)

FRIDA (*pamačiusi jo siaubą ir dar labiau išsigandusi dėl to, ką apsiėmė padaryti, pakartoja truputį garsiau*). Henrikai... (*Čia ji bent kiek iškiša galvą iš nišos, norėdama pažvelgti į kitą nišą, bet vis dėlto skirtąjį vaidmenį vaidina toliau*)

Henrikas IV aikteli, lempa iškrinta jam iš rankų, jis griebiasi už galvos ir nori bėgti

(Užšokusi iš nišos ant cokolio, rėkia lyg beprotė) Henrikai... Henrikai... Man baisu... Baisu...

Di Nolis irgi užšoka ant cokolio, paskui nušoka žemėn ir puola prie Fridos, kuri konvulsingai teberėkia beveik alpdama; tuo pat metu pro duris kairėje įbėga daktaras, dona Matilda, apsitaisiusi irgi Matilda Toskaniete, Titas Belkredis, Landolfas, Arialdas, Ordulfas, Bertoldas, Džovanis. Vienas iš jų staiga uždega salėje šviesą: tai keista šviesa, sklindanti nuo palubėje paslėptų lempučių, ryškiai apšviečiančių tik viršutinę salės dalį. Henrikas IV, pergyvenęs akimirką siaubo, nuo kurio dar tebevirpa visu kūnu, stovi tylėdamas, priblokštas netikėto įsiveržimo. Visi kiti, nekreipdami į jį dėmesio, nuskuba prilaikyti ir nuraminti Fridos. Ši dreba, vaitoja ir blaškosi sužadėtinio glėbyje. Visi kalba išsyk, sumišai

DI NOLIS. Nusiramink, Frida... Aš čia... Su tavim...

DAKTARAS (pribėgdamas sykiu su kitais). Gana! Gana! Daugiau nieko nebereikia daryti...

DONA MATILDA. Jis pasveiko, Frida! Pasveiko! Matai?

DI NOLIS (nustebęs). Pasveiko?

BELKREDIS. Tai buvo pokštas! Būk rami!

FRIDA (kaip pirmiau). Ne! Aš bijau! Bijau!

DONA MATILDA. Bet ko gi? Pažiūrėk į jį! Jis tik vaidino! Vaidino!

DI NOLIS (kaip pirmiau). Vaidino? Ką jūs sakote?

DAKTARAS. Atrodo, kad taip. Bet aš manau...

BELKREDIS. Taip, taip! Jie mums pasakė! (Rodo į keturis jaunuolius)

DONA MATILDA. Taip, ir jau seniai! Jis pats prisipažino jiems!

DI NOLIS (dabar labiau pasipiktinęs, negu nustebęs). Kaip? Juk dar šiandien...

BELKREDIS. O! Jis vaidino norėdamas pasijuokti iš tavęs ir iš mūsų, o mes patikėjome...

DI NOLIS. Negali būti... Ir iš savo sesers, iki pat jos mirties?..

Henrikas IV stovi jų apsuptas ir šnairuoja čia į vieną, čia į kitą; visi jį smerkia ir jo pokštą, dabar jau atskleistą, laiko pernelyg žiauriu. Iš jo žaibuojančių akių matyti, kad jis galvoja keršyti, bet kunkuliuojantis širdyje pasipiktinimas dar kliudo surasti tam kerštui tinkamą formą. Staiga, ižėistas iki sielos gelmių,

*nusprendžia apsimetimą, kuriuo yra klastingai kaltinamas,
pripažinti teisybę*

HENRIKAS IV (*šaukia sūnėnui*). Toliau! Toliau!

DI NOLIS (*apstulbintas jo šauksmo*). Ką toliau?

HENRIKAS IV. Ar numirė tik „tavo“ sesuo?

DI NOLIS (*kaip pirmiau*). Mano sesuo? Aš sakau „tavo“, kurią tu vertei iki paskutinės valandos lankytis šičia neva kaip tavo motiną Agnietę.

HENRIKAS IV. Argi ji nebuvo tavo motina?

DI NOLIS. Taip, mano, mano motina.

HENRIKAS IV. Ji mirė ir man, „senam ir tolimam“, tavo motina!

Tu ką tik iškritai ana iš ten! (*Rodo į nišą, iš kurios tas iššoko*)

Ką tu žinai, gal aš ilgai ilgai slapčia jos raudojau, nors ir su šitokiais drabužiais?

DONA MATILDA (*prislėgta, žiūri į kitus*). Ką jis kalba?

DAKTARAS (*labai susidomėjęs stebi jį*). Tyliau, tyliau, dėl dievo meilės!

HENRIKAS IV. Ką aš kalbu? Aš klausiu visus: argi Agnietė nebuvo

Henriko IV motina? (*Atsigręžia į Fridą, tartum ji iš tikro būtų Matilda Toskanietė*) Jūs, markize, man regis, turėtumėt tai žinoti!

FRIDA (*dar įsibaiminusi, stipriau glaudžiasi prie di Nolio*). Ne, aš nežinau, nežinau.

DAKTARAS. Jis vėl klieidi... Tyliau, ponai!

BELKREDIS (*pasipiktinęs*). Kas klieidi, daktare? Jis vėl pradeda vaidinti komediją!

HENRIKAS IV (*ūmai*). Aš? Jūs išėjote iš tų dviejų nišų; jis stovi prieš mane kaip Henrikas IV...

BELKREDIS. Gana jau šitų pokštų!

HENRIKAS IV. Kas pasakė „pokštų“?

DAKTARAS (*šiurkščiai, Belkredžiui*). Neerzinkite jo, dėl dievo meilės!

BELKREDIS (*nepaisydamas jo, dar šiurkščiau*). Jie pasakė! (*Vėl rodo į keturis jaunuolius*) Jie! Jie!

HENRIKAS IV (*atsigręžia ir žiūri į juos*). Jūs! Jūs pasakėte — pokštai?

LANDOLFAS (*baikščiai, suglumęs*). Ne... mes tik pasakėme, kad jūs pasveikote...

BELKREDIS. Na, gana, gana! (*Donai Matildai*) Ar jūs nematote,

kad jis (*rodo į di Noli*), o ir jūs, markize, šitaip apsitaisę, atrodote neapsakomai vaikiškai?

DONA MATILDA. Nutilkite! Kaip galima dabar kalbėti apie drabužius, jeigu jis iš tikrųjų pasveiko!

HENRIKAS IV. Taip, aš sveikas! Sveikas! (*Belkredžiui*) Ak, bet ne taip greitai viską užmiršiu, kaip tu manai! (*Puola jį*) Ar žinai, kad jau dvidešimt metų niekas man nedrįso rodytis tokiais drabužiais kaip tu ir šitas ponas? (*Rodo į daktarą*)

BELKREDIS. Taip, žinau. Ir iš tiesų šįryt aš irgi tau prisistačiau persirengęs...

HENRIKAS IV. Vienuoliu, taip!

BELKREDIS. O tu mane palaikėi Petru Damijonu! Aš nesijuokiau, manydamas, jog tu...

HENRIKAS IV. Jog aš pamišėlis! Dabar tu nori juoktis, kad ji šitaip apsirengusi! Dabar, kai aš sveikas? Betgi galėjai pagalvoti, kad aš, išvydęs ją tokią... (*Nutraukia frazę pagiežingu šūksniu*) Ak! (*Ir tuojau pat atsigręžia į daktarą*) Jūs — gydytojas?

DAKTARAS. Taip...

HENRIKAS IV. Ir ją aprengete taip pat Matilda Toskaniete? Žinot, daktare, jūs rizikavot vienu mirksniu vėl aptemdyti man protą. Po šimts, portretai gyvi iššoka iš rėmų ir ima kalbėti... (*Įsmeigia akis į Fridą ir di Noli, paskui į markizę, pagaliau į savo aprangą*) O, puikus sumanymas... Dvi porelės... Gražu, gražu, daktare: pamišėliui... (*Mostelėjęs ranka Belkredžio pusėn*) Jam tai atrodo nevykęs karnavalas? (*Pasisuka ir žiūri į jį*) Dabar man reikia nusivilkti šiuos maskarado drabužius ir važiuoti su tavim, tiesa?

BELKREDIS. Su manim! Su mumis!

HENRIKAS IV. Kur? Į klubą? Su fraku ir balta krūtine? Arba drauge su tavim į markizės namus?

BELKREDIS. Kur tik patinka. Negi norėtum likti čia ir toliau vienas vaidinti to nelaimingo karnavalo vaidinimą? Tiesiog sunku patikėti, sunku patikėti, kaip tu galėjai vaidinti po tos nelaimės, kuri buvo tavo užgriuvusi?

HENRIKAS IV. Matai, nukritęs nuo žirgo ir susitrenkęs galvą, aš iš tikrųjų kurį laiką buvau netekęs proto...

DAKTARAS. Šit kaip! Ar ilgai?

HENRIKAS IV (*labai greit, daktarui*). Taip, daktare, ilgokai! Apie dvylika metų. (*Tuojau vėl atsisuka ir kreipiasi į Belkredį*) Ir nieko aš nebemačiau, brangusis, kas darėsi po to karnavalo — kalbu

apie jus, o ne apie save; nebemačiau, kaip viskas pasikeitė; kaip išdavė mane draugai; kaip kažkas kitas užėmė mano vietą... na, pavyzdžiui, mylimos moters širdyje... Aš buvau miręs... buvau dingęs... Visa tai anaip tol nebuvo man pokštas, kaip tau rodos!

BELKREDIS. Atsiprašau, aš ne apie tai! Aš kalbu apie tai, kas buvo vėliau!

HENRIKAS IV. A, vėliau? Kartą... (*Nutyla ir kreipiasi į daktarą*) Nepaprastai įdomus atvejis, daktare! Tirkite mane, tirkite atidžiai! (*Visas virpa kalbėdamas*) Staiga pats nežinau kaip, tas sugedęs daiktas (*paliečia savo kaktą*)... kažkaip ėmė ir pasitaisė... Praveriu pamažėl akis ir nežinau iš pradžių, ar miegu, ar ne; taip — aš pabudęs; liečiu vieną daiktą, kitą: viską aiškiausiai suprantu... Praregėjau... Ak! — kaip jis sako (*rodo į Belkredį*) — šalin, šalin dabar šį maskaradinį kostiumą! Šį košmarą! Praverkim langus, įkvėpkim gyvenimo! Šalin! Šalin. Bėkim laukan! (*Staiga sutramdo savo įkarštį*) Kur? Ir kam? Kad visi patyliukais rodytų pirštu į mane, kaip į Henriką IV, jau nebe uždarytą, o vaikštinėjantį už parankės su tavim mielų gyvenimo draugų tarpe?

BELKREDIS. O ne! Ką tu čia kalbi?

DONA MATILDA. Ir kas galėjo... pamanyti?.. Jei įvyko tokia nelaimė!..

HENRIKAS IV. Betgi mane ir anksčiau visi vadino pamišėliu! (*Belkredžiui*) Tu tai žinai! Ir pasiūčiausiai puldavai kiekvieną, kas tik mėgindavo mane užstoti!

BELKREDIS. Ką tu — aš tik juokais!

HENRIKAS IV. Pažvelk į mano plaukus! (*Rodo jam savo plaukus ant pakaušio*)

BELKREDIS. Ir mano pražilę!

HENRIKAS IV. Taip. Bet skirtumas tas, kad manieji pražilo čia, bebūnant Henriku IV, supranti? Ir aš netgi nepastebėjau! Apsiziūrėjau tik tą dieną, kai staiga pravėriau akis ir išsigandau, nes tuoj supratau, kad ne tik plaukai, bet ir viskas manyje pražilo, viskas sugriuvo, viskas man baigta: kad aš ateisiu alkanas lyg vilkas į puotą, kai bus jau nukraustytas stalas...

BELKREDIS. Atsiprašau, bet kiti...

HENRIKAS IV (*greit*). Žinau. Jie negalėjo laukti, kol aš pasveiksiu, netgi tas, kuris bakstelėjo iki kraujų mano išdabintą žirgą...

DI NOLIS (*susijaudinęs*). Ką? Ką?

HENRIKAS IV. Taip, išdavikas norėjo, kad žirgas atsistotų pietu ir nutrenktų manė!

DONA MATILDA (*greit, pasibaisėjusi*). Aš pirmąsyk tai girdžiu!..

HENRIKAS IV. Gal ir tai buvo pokštas?

DONA MATILDA. Bet kas tai padarė? Kas jojo už mūsų poros?

HENRIKAS IV. Nesvarbu! Tie, kurie ir toliau puotavo, o dabar, markize, man siūlo menką ir niekingą savo gailestį arba sąžinės priekaištų apgraužtą kaulą nešvarioj lėkštėj. Dėkoju! (*Ūmai atsigręžia į daktarą*) Ir tada, daktare, — jūs matote, koks iš tikrųjų įdomus šis atvejis psichiatrijos istorijai! — aš panorau likti pamišėlis, nes radau čia viską paruošta ir pritaikyta šiam ypatingos rūšies malonumui: su šviesiausia sąmone išgyventi čia savo beprotybę ir taip atkeršyti grubiam akmeniui, sutrenkusiam man galvą! Vienatvė, atrodojusi tokia nyki ir tuščia, kai pravėriau akis, išsyk man sutvisko visokiausiomis spalvomis ir gražmenomis to tolimo karnavalo, kai jūs, markize, (*žiūri į doną Matildą ir rodo jai Fridą*) švytėjote, kaip švyti ji, ir aš priverčiau visus, kas lankė mane, vaidinti toliau — po šimts, dabar jau pagal mano užgaidą! — šį senovinį garsų maskaradą, kuris buvo — ne man, o jums — vienos dienos pramoga! Panorau, kad jis taptų visam laikui jau nebe pramoga, o realybe, tikros beprotybės realybe; viskas čia apgaulė: ir sosto salė, ir šitie keturi mano patarėjai — slaptieji ir, savaime aišku, išdavikai! (*Ūmai kreipiasi į juos*) Norėčiau žinoti, ką jūs laimėjote, išgarsinę, kad aš sveikas! Jeigu aš sveikas, jūs čia nebereikalingi ir būsite atleisti! Pasitikėti kuo nors — va tai iš tikrųjų beprotybė! Na, o dabar aš jus apskūsiu, dabar mano eilė! Žinote? Jie irgi ketino pasišaipyti drauge su manim. (*Prapliumpa juoktis*)

Suglumę juokiasi taipogi ir kiti, išskyrus doną Matildą

BELKREDIS (*di Noliui*). Girdi, a?.. Neblogai.

DI NOLIS (*keturiems jaunuoliams*). Jūs?

HENRIKAS IV. Reikia jiems atleisti! Šie drabužiai (*tampo savo apdarą*), šie drabužiai — man akivaizdi ir savanoriška karikatūra to kito maskarado, nuolatinio, kasdienio, kuriame mes, pajacai (*rodo į Belkredį*), neučia dangstomės tuo, kuo atrodom. Todėl atleiskite jiems, nes jie dar nemato, jog jų drabužiai ir yra jie patys. (*Vėl kreipiasi į Belkredį*) Žinai, labai lengvai su tuo apsipranti ir vaikštinėjai sau va šitaip, lyg niekur nieko, tartum tragiškas personažas (*vaikštinėja*) po salę kaip šita! [Klausykite, daktare! Prisimenu, vienas kunigas — tikriausiai airis, labai gražus, — miegojo parke saulėtą lapkričio dieną, ranka atsirėmęs į suolo atkalnę: mėgavosi auksine šiluma, kuri jam atrodė kone vasariška. Galite būti tikri, tuo metu jis nesuvokė, nei kad jis kunigas, nei kur esąs. Jis sapnavo! Dievai žino, ką jis sapnavo! Pro šalį ėjo išdykęs berniūkštis, nuskynė su visu stiebu gėlę ir eidamas pro šalį pakuteno jam kaklą. Aš mačiau, kaip tas kunigas pravėrė šypsantią akis, — visas jo veidas dar spindėjo palaiminga to sapno šypsena, jis buvo užsimiršęs, nugrimzdęs į save. Bet staiga, pamatęs savo drabužį, vėl atgavo rūškaną kunigo povyžą, ir jo akyse sužibo toks pat rimtumas, kokį jūs matėte mano akyse, mat airių kunigai katalikų tikėjimo rimtumą gina taip pat uoliai kaip aš šventąsias paveldimos monarchijos teises.] Aš pasveikau, ponai, nes puikiai moku vaidinti pamišėlį ir vaidinu ramiai! Vargas jums, kurie taip jaudinamai išgyvenate savo beprotybę, jos nematydami ir nesuvokdami.

BELKREDIS. Še tau. Dabar jis priėjo išvadą, kad mes pamišėliai!

HENRIKAS IV (*su tramdomu įkarščiu*). Jei nebūtumėt pamišėliai, argi būtumėt tu ir ji (*rodo į markizę*) sykiu važiuavę pas mane?

BELKREDIS. Aš iš tikrųjų važiuavau čionai manydamas, kad tu pamišėlis.

HENRIKAS IV (*greit, šurkščiai, rodydamas į markizę*). O ji?

BELKREDIS. Ji? Nežinau... Matau, kad ji pakerėta tavo kalbos... sužavėta „sąmoningos“ tavo beprotybės! (*Donai Matildai*) Šitaip apsisitaisiusi, manau, galėtumėt likti čia gyventi, markize!

DONA MATILDA. Jūs — akiplėša!

HENRIKAS IV (*greit, ramindamas ją*). Neklausykite jo! Neklausykite! Jis tik kiršina ir kiršina visus, nors daktaras jį prašė liautis.

(*Belkredžiui*) Kodėl mane turėtų jaudinti, kas atsitiko tarp mūsų? Vaidmuo, kurį tu vaidinai mano nesėkmėse su ja? (*Rodo į markižę, o paskui kreipiasi į ją, rodydamas į Belkredį*) Vaidmuo, kurį jis dabar vaidina prie jūsų? Šis gyvenimas — mano, o ne jūsų. Jūsų gyvenime, kuriame jūs susenote, aš negyvenau. (*Donai Matildai*) Jūs tai ir norėjote man pasakyti, tai parodyti? Todėl pasiaukojote ir taip išsidabinote, daktaro patariama? O, puikiai padaryta, esu jau sakęs jums, daktare: „Štai kokie mes buvome tuomet ir kokie esame dabar!“ Bet aš ne toks pamišėlis, kokio jums reikia, daktare! Aš puikiai suprantu, kad jis (*rodo į di Noli*) negali būti manimi, nes Henrikas IV esu aš štai jau dvidešimt metų! Aš sutapau su šita amžina kauke!.. Ji pragyveno tuos dvidešimt metų (*rodo į markižę*), iki soties mėgavosi, kol tapo štai tokia — man nebeatpažįstama, nes aš ją pažįstu va tokią (*rodo į Fridą ir eina prie jos*) ir man ji visada bus tokia... Jūs visi man atrodo vaikai, kuriuos galiu išgąsdinti. (*Fridai*) O tu, mergaitė, iš tikrųjų išsigandai to pokšto. Vaidinai kitą įkalbintą, nesuprasdama, kad man tai negali būti pokštas, kaip jie tikėjosi, o tik baisus stebuklas: mano svajonė atgijo tavyje labiau nei kada nors! Čia tu buvai atvaizdas — jie pavertė tave gyva būtybe, ir tu esi mana! Esi mana! Mana! Teisėtai mana! (*Apkabina ją juokdamasis kaip pamišėlis, o kiti persigandę rėkia; bet kai jie pribėga ištraukti Fridos iš jo glėbio, jis darosi siaubingas ir šaukia keturiems savo jaunuoliams*) Sulaikykite juos! Sulaikykite! Įsakau sulaikyti!

Keturi jaunuoliai suglumę, lyg užkerėti automatiškai mėgina sulaikyti di Noli, daktarą, Belkredį

BELKREDIS (*bemat išsivaduoja ir puola Henriką IV*). Paleisk ją! Paleisk ją! Tu ne pamišėlis!

HENRIKAS IV (*žaibiškai ištraukia špagą iš Landolfo, stovinčio šalimais*). Aš ne pamišėlis! Še tau! (*Sužeidžia ją į pilvą*)

Baisus aiktelėjimas. Visi puola į pagalbą sukniubusiam Belkredžiui, sumišai šūkčiodami

DI NOLIS. Tave sužeidė?

BERTOLDAS. Sužeidė! Sužeidė!

DAKTARAS. Aš juk sakiau!

FRIDA. O dieve!

DI NOLIS. Frida, šen!

DONA MATILDA. Jis pamišėlis! Pamišėlis!

DI NOLIS. Laikykit jį!

BELKREDIS (*nešamas pro kairiąsias duris, įdūkęs rėkia*). Ne! Tu ne pamišėlis! Jis ne pamišėlis! Ne pamišėlis!

V i s i šūkčiodami išeina pro kairiąsias duris; šūksniai girdėti ir už scenos, kol pagaliau pasigirsta viską nustelbiantis donos Matildos klyksmas; po to stoja tyla

HENRIKAS IV (*likęs scenoje tarp Landolfo, Arialdo ir Ordulfo, plačiai išplėstomis akimis, priblokštas savo fikcijos gyvybingumo, staiga jį pastūmėjusios į nusikaltimą*). Dabar jau taip... neišvengiama... (*šaukia prie savęs jaunuolius, tartum norėdamas gintis*) mes būsime ščia drauge, drauge... amžinai!

U ž d a n g a